

Universitätsbibliothek Wuppertal

Sexti Julii Frontini, Viri Consularis, Quæ Exstant

Frontinus, Sextus Iulius

Amstelodami, 1661

De aquæductibus urbis Romæ commentarius

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-1185](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-1185)

SEXTI JULII
FRONTINI

VIRI CONSULARIS

DE

AQUÆDUCTIBUS

URBIS ROMÆ

COMMENTARIUS.

SEXTO JULIO

FRONTINO

VIRI CONSULARIS

DE

AQUADUCTIBUS

URBIS ROMAE

COMMENTARIIS

S E X T I
JULII FRONTINI
VIRI CONSULARIS

In suum de

AQUÆDUCTIBUS
URBIS ROMÆ
COMMENTARIUM

PRÆFATIO.

UM omnis res ab Imperatore delegata intentiorem exigat curam, & me seu naturalis sollicitudo, seu fides sedula, non ad diligentiam modo, verum ad amorem quoque commissæ rei instigent, sitque mihi nunc ab Nervâ Augusto, nescio diligentiore an amantiore Reip. Imperatore, Aquarum injunctum officium, tum ad usum, tum ad salubritatem, atque etiam ad securitatem Urbis pertinens, administratum per principes semper Civitatis nostræ viros; primum ac potissimum existimo, sicut in cæteris negotiis institueram, nosse quod suscepi. Neque enim ullum omnium actuum certius fundamentum crediderim, quàm quæ faciendæ quæque vitandæ sint posse decernere. Nam quid viro tam indecorum & intolerabile, quàm delegatum officium ex adiutorum agere præceptis? (quod fieri necesse est quorum imperitia præcessit ejus, cui decernitur usus) quorum etsi necessaria partes sunt,

sunt, tamen ad ministerium, ut manus quedam & instrumentum agentis, esse debent. Quapropter ea, qua ad universam rem pertinentia contrahere potui, more jam per multa mihi officia servato, in ordinem & velut in corpus deducta in hunc Commentarium contuli, quem pro formula administrationis respicere possem. In aliis autem libris, quos post experimenta & usum composui, antecedentium res acta est; in hoc vero & insequentium, cujus fortasse pertinebit & ad successorum utilitas. Sed, cum inter initia administrationis mea scriptus sit, in primis ad meam institutionem regulamque proficiet. Ac ne quid ad totius rei pertinens notitiam prætermisisset videar, nomina primum Aquarum, qua in Urbem Romanam influunt ponam: tum per quos queque earum, & quibus Consulibus, & quoto post Urbem conditam anno perducta sint: deinde quibus ex locis, & à quoto militari duci cœpissent, quantum subterraneo rivo, quantum substructione, quantum opere arcuato: postea altitudinem cujusque, modulorumque rationem, & ab illis erogationes, quantum extra Urbem, quantum intra, quisque modus cuique regioni, pro suo modulo, unaqueque Aquarum serviat: quot castella publica privataque sint, & ex his, quantum publicis operibus, quantum muneribus, (ita enim cultiores appellant) quantum lacubus, quantum nomine Cæsaris, quantum privatorum usui beneficio Principis detur: quod jus tuendarum sit earum, quâ contumaces afficiantur pœnâ ex lege Senatusconsulti & mandatis Principum irrogatâ.

SEXTI JULII FRONTINI

De

AQUÆDUCTIBUS

URBIS ROMÆ.

LIBER I.

AB Urbe conditâ per annos CCCCXLI contenti fuerunt Romani usu aquarum, quas aut ex Tiberi, aut ex puteis, aut ex fontibus hauriebant. Fontium memoria cum sanctitate adhuc extat, & colitur: salubritatem enim ægris corporibus afferre creduntur, sicut C. Amaranus Apollinaris meminit. Nunc autem in Urbem influunt Aquæ Appia, Anio vetus, Martia, Tepula, Julia, Virgo, Alsficina, quæ eadem vocatur Augusta, Claudia, Anio novus. Appia, M. Valerio Maximo, a P. Decio Murenâ Coss. anno b xx. post initium Samnitici belli, induc̃ta est ab Appio Claudio Crasso Censore, cui postea Cæco fuit cognomen, qui & viam Appiam à portâ Capenâ usque ad urbem Capuanam muniendam curavit. Collegam habuit c C. Fabium, cui ob inquisitas ejus aquæ venas Venocis cognomen datum est. Sed is quia intra annum & sex menses deceptus à Collegâ tanquam idem facturo abdicavit se à Censurâ, nomen aquæ ad Appii tantum honorem pertinuit, qui multis tergiversationibus

a Aliàs P. Decio Mure. b xxx. c Alii G. Plautium.

tionibus extraxisse Censuram traditur, donec & viam & hujus aquæ ductum consummaret. Concipitur Appia in agro Lucullano, viâ Prænestinâ, inter miliarium VI & VIII, diverticulo sinistrorsus passuum DCCLXXX. Ductus ejus habet longitudinem à capite usque ad Salinas, qui locus ad portam Trigemina, passuum XI milium CXC: subterraneo rivo passuum XI milium CXXX. substructione, & supra terram opere arcuato proximè ad portam Capenam, passuum LX. ^a Jungitur ei ad Anionem veterem in confinio hortorum Torquatianorum. Alsietinæ Augustæ ramum ab miliario . . . in supplementum ejus addito cognomento Decem Gemellorum. Hic viâ Prænestinâ ad miliarium VI, diverticulo sinistrorsus passuum DCCCLXXX, proximè viam Colatiam accipit fontem, cujus ductus usque ad Gemellos efficit rivo subterraneo passuum VI milium CCLXXX. Incipit distribui vetus Anio ^b vico Publicii, ad portam Trigemina, qui locus Salinæ appellantur, post annos XL, quam Appia perducta est, anno ab Urbe conditâ CCCCLXXXIX. M. Curius Dentatus, qui Censuram cum L. Papyrio Cursore gessit, Anionis, qui nunc dicitur vetus, aquam perducendam in Urbem ex manubiis de Pyrrho captis curavit, Spurio Carbilio, L. Papyrio ^c iterum Coss. Post biennium deinde actum est in Senatu de consummando ejus aquæ opere. Itaque post annum IX Minutius Prætor ^d edidit edictum. Tum ex Senatusconsulto Duumviri aquæ perducendæ creati, Curius & Fulvius Flaccus locaverant. Curius infra quintum diem quàm erat Duumvir creatus decessit: gloria perductæ pertinuit ad Fulvium. Concipitur Anio vetus supra Tibur XX miliario extra portam Raranam, ubi partim in Tiburtinum distribuitur usum. Ductus ejus habet longitudinem, ita exigente libramento, passuum XLII milium: ex eo rivus est subterraneus passuum XLIII. milium
CCXCVII:

^a Aliàs Jungitur e. a. A. v. i. c. h. Torquatianorum Alsietina Augustæ ramus ab miliario . . . ^b Aliàs vico publico Publicii atveo ad portam. ^c & Ita legendum.

CCXCVII: substructio supra terram passuum DCCII. Anno XXI, post annos CXXVII, id est, anno ab Urbe conditâ DCVIII, Servio Sulpitio Galbâ, & L. Aurelio Cottâ Coss. cum Appiæ Anionisque ductus vetustate quassati, privatorum etiam fraudibus interciperentur, datum est à Senatu negotium Marco Titio, qui tum Prætor inter cives & peregrinos jus dicebat, eorum ductuum reficiendorum & vindicandorum. Et quoniam incrementum Urbis exigere videbatur ampliorem modum aquæ, eidem mandatum à Senatu est, ut curaret quatenus alias aquas posset, in Urbem perduceret, & ampliores ductus faceret. Reipublicæ causa III miliario operâ fabrorum duxit, cui ab auctore Martiæ nomen est. Legimus apud Fensstellam, in hæc opera Marco decretum sestertium ^a IV & octingenta: sed quoniam ad consummandum negotium non sufficiebat, statuit Senatus Praturam in alterum annum prorogari. Eodem tempore Decemviri, dum aliis ex causis libros Sybillinos inspiciunt, invenisse dicuntur, non esse aquam Martiam, sed Anienem (de hoc enim constantius traditur) in Capitolium perducendam, deque eâ re in Senatu à Lepido, pro Collegâ verba faciente, actum Appio Claudio, Q. Cæcilio Coss. eandemque post annum III à L. Lentulo retractatam, C. Lælio, Q. Servilio Coss. sed utroque tempore vicisse gratiam ^b Marci Titii; atque ita esse in Capitolium aquam perductam. Concipitur Martia viâ Valeriâ, ad miliarium XXXIII, diverticulo euntibus ab Urbe Româ dextrorsus milium passuum III, ^c villâ Sublacensi, atque sub Nerone Principe primùm strata ad miliarium XXXVIII, sinistrorsus intra spacium passuum CC, finita substructionibus penè statim stagnino colore præviridi. Ductus ejus habet longitudinem à capite ad Urbem passuum LX milium DCCX & semis, rivo subterraneo passuum LIV milium CCLXVII semis, opere supra terram passuum VII milium: CCCCXLIII.

^a Aliàs III & octingentis: item mille & octingentis. ^b Aliàs Q. Martii Regis; ^c Viâ.

ccccxliiii. eo longius ab Urbe pluribus locis, privatis & publicis, & d vallis opere arcuato passuum cccclxiii: propius Urbem à vii miliario, substructione passuum clxxxviii: reliquo opere arcuato passuum vi milium cccclxx. Cn. Servilius Cæpio & L. Cassius Longinus, qui Ravilla appellatus est, Censores, anno post Urbem conditam dcxxvii, M. Plautio ^a Hipsapone, Fulvio Flacco Coss. aquam, quæ vocatur Tepula, ex agro Lucullano, quem quidam Tusculanum credunt, Romam & in Capitolium adducendam curaverunt. Tepula concipitur viâ Latinâ ad xi miliarium, diverticulo euntibus ab Româ dextrorsus milium passuum ii, inde rivo suo in Urbem perducebatur Juliæ post mixta. Nam Agrippa Ædilis post primum Consulatum, Imperatore Cæsare Augusto, ^b M. Lelio Volcatio Coss. anno post Urbem conditam dcxxix, ad miliarium ab Urbe xii, viâ Latinâ, euntibus ab Româ dextrorsus milium passuum xii. alteriusque proprias vires collegit, & Tepulæ rivum interceptit, acquisitæque ab inventore nomen Juliæ est datum: ita tamen divisâ erogatione, ut maneret Tepulæ appellatio. Ductus Juliæ efficit longitudinem passuum xv milium cccxxvi: opere supra terram passuum vii milium: ex eo in proximis Urbis locis à vii miliario substructione passuum ^c mdxxviii: reliquo opere arcuato passuum vi milium cccclxxii. Præter caput Juliæ transluit aqua quæ vocatur Crabra. Hanc Agrippa emisit, seu quia usum improbaverat, seu quia Tusculanis possessoribus relinquendam credebat. Ea namque est, quam omnes villæ tractus ejus per vicem indies modulosque certos dispensatum accipiunt, sed non eâdem moderatione. Aquarii nostri partem maximam ejus semper in supplementum Juliæ vindicaverunt, nec ut Juliam augerent, quam hauriebant largiendo compendii sui gratia. Exclusa ergo est Crabra, & tota jussu Imperatoris reddita Tusculanis, qui nunc forsitan non sine admiratione eam sumunt, ignari

^a cujus

^a Alii Hipsao. ^b Alii L. Volcatio. ^c dxxviii.

* cuius causa insolitam abundantiam habeant. Julia autem,
 revocatis derivationibus per quas subripiabatur, modum
 suum, quamvis notabili siccitate, servavit. Eodem anno
 Agrippa ductus Appiæ Anienis Martiæ pene delapsos re-
 stituit, & singulari cura compluribus salientibus aquis in-
 struxit Urbem. Idem cum jam tertium *b* Consul fuisset,
 C. Sentio, *c* Sp. Lucretio Coss. post annum XIII. quàm
 Juliam deduxerat, Virginem in agro quoque Lucullano
 collectam Romam perduxit. Dies quo primum in Urbem
 responderit *v* *d* Iduum Junii invenitur. Virgo appellata,
 quòd quærentibus aquam militibus, puella virguncula qual-
 dam venas monstravit, quas secuti qui foderant ingentem
 aquæ modum invenerunt. Ædicula fonti apposita hanc vir-
 ginem *e* pictura ostendit. Concipitur ergo viâ Collatiâ,
 ad miliarium VIII, palustribus locis, signino circumjecto,
 continendarum scaturiginum causâ. Adjuvatus ex complu-
 ribus aliis acquisitionibus, venit per longitudinem passuum
 XIV milium CV: ex eo rivo subterraneo passuum XI mi-
 lium DCCCLXV: supra terram per passus MCCXL: ex eo sub-
 structione rivorum locis compluribus passuum DXL: ope-
 re arcuato passuum DCC: acquisitionum ductus rivi subter-
 ranei efficiunt passuum MCCCXV. Quæ ratio moverit Au-
 gustum, providentissimum Principem, producendi Alsietini-
 nam aquam, quæ vocatur Augusta, non satis perspicio,
 nullius gratiæ, imò & parùm salubrem & nusquam in usus
 populi fluentem, nisi fortè cùm opus Naumachiæ aggredere-
 retur, *f* ne quid salubrioribus aquis detraheret, hanc pro-
 prio opere perduxit, & quod Naumachiæ cæperat super-
 esse, hortis subjacentibus & privatorum usibus ad irri-
 gandum concessit. Solet tamen ex eâ in Transiberinâ re-
 gione quoties pontes reficiuntur, & à citeriore ripâ aquæ
 cessant, ex necessitate in subsidium publicorum salientium
 dari. Concipitur ex lacu Alsietino, viâ Claudiâ, miliario XIV,
 P diver-

* Aliàs cui causa. *b* Alii Censor. *c* Alii P. Lucretio, Alii Q. Lucre-
 tio. *d* Idus. *e* Pictam. *f* Aliàs ne quis.

diverticulo dextrorsus passuum VI milium D. Ductus ejus efficit longitudinem passuum *xxii* *alxxii* opere arcuato: passuum *ccclviii*. Idem Augustus in supplementum Martiæ, quotiens siccitates egerent auxilio, aliam aquam ejusdem bonitatis opere subterraneo perduxit usque ad Martiæ rivum, quæ ab inventore appellatur Augusta. Nascitur ultra fontem Martiæ, cujus ductus donec Martiæ accedat efficit passus *dccc*. Post hos C. Cæsar, qui Tiberio successit, cum parum & publicis usibus & privatis voluptatibus septem ductus aquarum sufficere viderentur, altero Imperii sui anno, M. Aquilio Juliano, P. Nonio Asprenate *Coss.* anno Urbis conditæ *dccxc*, duos ductus inchoavit: quod opus Claudius magnificentissimè consummavit, dedicavitque, *b* Sullâ & Tutiano *Coss.* anno post Urbem conditam *dccc*, VI. Kal. August. Alteri nomen, quod ex fontibus Cæculo & Curtio perducebatur, Claudiæ datum, hæc bonitate proxima Martiæ. Altera, quoniam duæ Anienis aquæ in Urbem fluere cœperant, ut facilius appellationibus dignoscerentur, Anio novus vocari cœpit: & quod illas omnes præcesserat prior Anio, cognomen ei veteris est adjectum. Claudia concipitur viâ Sublacensi, ad miliarium *xxxviii*, diverticulo sinistrorsus intra passus *ccc*, ex fontibus duobus amplissimis & speciosis Cæculoque (qui à similitudine appellatus est) & Curtio accipit, & eum fontem qui vocatur Albudinus, tantæ bonitatis, ut Martiæ quoque adjutorio, quoties opus est, ita sufficiat, ut adjectione sui nihil ex qualitate ejus mutet: Augustæ fons, quia Martiam sibi sufficere apparebat, in Claudiam derivatus est, manente nihilominus præsidario in Martiam, ut ita demum Claudiam aquam adjuvaret Augusta, si eam ductus Martiæ non caperet. Claudiæ ductus habet longitudinem passuum *xlvi* milium: ex eo rivo subterraneo passuum *xxxvi* milium *ccxxx*, opere supra terram passuum *x* milium *lxxxii*, ex eo opere arcuato in superiori parte pluribus locis, passuum

a Aliàs *clxxii* & *clxii*. *b* Aliàs *Sullio* & *Tutiano* *Coss.*

suum III milium LXXVI. & prope Urbem à VII miliario substructione rivorum per passus DCIX, opere arcuato passuum VI milium CCCCXCI. Anio novus Sublacensi viâ, ad miliarium LXII. in suo rivo excipitur ex flumine, quod, cum terras cultas circum se habeat soli pinguis, & inde ripas solutiores, etiam sine pluviarum injuria limosum & turbulentum fluit: ideoque à faucibus ductus interposita est piscina limaria, ubi inter amnem & specum consisteret & liquaretur aqua. Sic quoque quoties imbres superveniunt, turbida pervenit in Urbem. Jungitur ei rivus Herculeanus, oriens eâdem viâ, ad miliarium XLIII, è regione fontium Claudiæ trans flumen viamque, naturâ purissimus, sed mixtus gratiam splendoris sui amittit. Ductus Anienis novi efficit passuum LVIII milia DCC: ex eo rivo subterraneo passuum XLIX milia CCC, opere supra terram passus IX milia CCCC, & ex eo substructionibus aut opere arcuato superiori parte pluribus locis passus XII milia DCCC, & propius Urbem à VII miliario substructione rivorum passus DCIX, opere arcuato passus VI milia CCCCXCI. Hi sunt arcus altissimi sublevati in quibusdam locis CIX pedes. Tot Aquarum tam multis necessariis molibus, Pyramidas videlicet ociosas comparem, aut cætera inertia, sed famâ celebrata Græcorum Opera? Non alienum mihi visum est longitudines quoque rivorum ^a cujusque ductus & etiam per species operum complecti. Nam cum maxima hujus officii pars in tutelâ eorum sit, scire præpositum oportet, quæ majora impendia exigant. Nostræ quidem sollicitudini non suffecit singula oculis subjecisse: sed formas quoque ductuum facere curavimus, ex quibus ^b apparet ubi valles, quantæque, ubi flumina trajicerentur: ubi montium lateribus specus appliciti, quantoque majorem assiduumque perterendi ac muniendi ii exigant curam. Hinc illa contingit utilitas, ut rem statim veluti in conspectu habere possimus, & ^c deliberare tanquam assidentes. Aquæ omnes

^a Aliàs Aquaductus, ès profectus operam. ^b Appareret. ^c Aliàs deliberare:

diversâ in Urbem librâ proveniunt. Inde fit, ut quædam altioribus locis serviant, & quædam eniti in eminentiora non possint: nam & colles si sint, propter frequentiam incendiolorum ruderibus excreverunt. Quinque enim sunt ductuum altitudines, quarum duæ in omnem partem Urbis atolluntur, sed ex reliquis aliæ majore, aliæ levioze presurâ coguntur. Altissimus Anio est novus, proxima Claudia, tertium locum tenet Julia, quartum Tepula, dehinc Martia, quæ capite etiam Claudiæ libram æquat. Sed veteres humiliore directurâ perduxerunt sive nondum a subtili exploratâ arte librandi: seu quia ex industriâ infra terram aquas mergebant, ne facillè ab hostibus interciperentur, cum frequentia adhuc contra Italicos bella gererentur. Jam tamen quibusdam locis, sicubi ductus vetustate dilapsus est, omisso circuitu subterraneo vallis, tractus, brevitatiz causa, substructionibus, arcuationibusque b trajiciuntur. Sextum tenet libræ locum Anio vetus, similiter suffecturus & altioribus locis Urbis, sicubi vallium submissarumque regionum conditio exigit substructionibus arcuationibusque veteres exigentur. Sequitur hujus libram Virgo, deinde Appia, quæ cum ex Urbano agro perducerentur, non in tantum altitudinis erigi potuerunt. Omnibus humilior Alsetina est, quæ Transiberinæ regioni & maximè subjacentibus locis servit. Ex his, viâ Latinâ, sex intra VII miliarium contentis piscinis excipiuntur, ubi quasi respirante rivorum cursu, limum deponunt. Modus quoque earum mensuris ibidem positiz inicitur. Una autem Julia, Martia quoque, quæ Tepulâ interceptâ, sicut suprâ demonstravimus, rivo Juliæ accesserat, nunc à piscinâ ejusdem Juliæ modum accipit, ac proprio canali & nomine venit, d & à piscinis in eisdem arcus recipiuntur, summus iis est Juliæ, inferior Tepulæ, deinde Martiæ, quæ ad libram collis Viminalis conjungitur intra . . . euntes ad Viminalem usque portam deveniunt, ubi rursus

a Aliàs adsubtile. b trajicitur. c Aliàs ha res à piscinis.

sus emergunt. *a* Prius tamen pars Juliæ ad *b* spem veterem
 excepta, castellis *c* CCLII montis usibus diffunditur. Mar-
 tia autem parte sui post hortos *d* Pallantianos in rivum, qui
 vocatur Herculaneus, dejicit se per Cœlium. Ductus, i-
 psius montis usibus nihil ut inferior subministrans, *e* initur
 supra portam Capenam. Anio novus cum Claudiâ à pisci-
 nis in altiores arcus recipiuntur, ita ut superior sit Anio. Fi-
 niuntur arcus eorum post hortos *f* Pallantianos, inde in u-
 sum Urbis fistulis deducuntur: partem tamen sui Claudiâ
 prius in arcus, qui vocatur Neroniani, ad *g* spem veterem
 transfert. Ii directi per Cœlium montem, juxta templum
 Divi Claudii, terminantur. Modum quem acceperunt, aut
 circa ipsum montem Cœlium, aut in Palatium, Aventinum-
 que, & in Transtiberinam regionem dimittunt. Anio ve-
 tus, citra IV miliarium intra no. . . . viâ quâ à Latinâ in La-
 vicanam itur arcus trajicit, & ipse piscinam habet, inde in-
 tra II miliarium partem dat in specum, qui vocatur Octa-
 vianus, & pervenit in regionem viâ novæ ad hortos Asi-
 nianos, unde per illum tractum distribuitur. Rectus ve-
 rò ductus, secundum *b* spem veterem veniens, intra por-
 tam Esquilinam in altos rivos per Urbem deducitur. Nec
 Virgo, nec Appia, nec Alstictina conceptelas, id est pi-
 scinas, habent. Arcus Virginis initium habent sub hor-
 tis Lucullanis, finiuntur in campo Martio secundum *i* fron-
 tem septorum. Rivus Appiæ sub Cœlio monte & Aventi-
 no actus, emergit, ut diximus, infra clivum *k* Publicii
 Alfi, & inde eductus est in Naumachiam, nam ejus causa
 videtur factus.

QUONIAM auctores cujusque aquæ, & ætates præterea
 ordines & longitudines rivorum, & ordinem libræ perfec-
 tus sum, non alienum mihi videtur etiam singula subjicere,
 & ostendere quanta sit copia, quæ publicis privatisque non
 P 3 solùm

a Aliàs Prior. *b* Aliàs speciem. *c* Aliàs CCVII. Aliàs Cœli. *d* Aliàs
 Plancianos. *e* Aliàs oritur. *f* Al. Plancianos. *g* Aliàs speciem. *h* Aliàs
 speciem. *i* Aliàs fontem Scipionum. *k* Publicii. Alstictina ductus est
 in N. vide Notas,

folùm usibus & auxiliis, verùm etiam voluptatibus sufficit, & per quot castella, quibusque regionibus deducatur, quantum extra Urbem, quantum intra Urbem, & ex eo quantum lacubus, quantum muneribus, quantum operibus publicis, quantum nomine Cæsaris, quantum privatis usibus erogetur. Sed rationis existimo, priusquam nomina quinariarum centenariarumque & cæterorum modulorum, per quos mensura constituta est, proferamus, indicare quæ sit eorum origo, quæ vires, & quid quæque appellatio significet, præpositâque regulâ, ad quam ratio eorum & initium computatur, ostendere, quâ ratione discrepantia invenerim, & quam emendandi viam sim secutus. Aquarum moduli aut ad digitorum, aut ad unciarum mensuram instituti sunt. Digi in Campaniâ, & in plerisque Italiae locis. Uncia ^a in pupula: ita hæc observantur. Est autem digitus, ut convenit, sextadecima pars pedis, uncia duodecima. Quemadmodum autem inter unciam & digitum diversitas, ita & ipsius digiti simplex observatio non est: nam alius vocatur quadratus, alius rotundus. Quadratus, tribus quartisdecimis suis rotundo major. Rotundus, tribus undecimis suis quadrato minor est, scilicet quia anguli deterruntur. Postea modulus, nec ab uncia, nec ab alterutro digitorum originem accipiens, inductus, ut quidam putant, ab Agrippâ, ut alii, à plumbariis per Vitruvium architectum, in usum Urbis, exclusis prioribus, venit, appellatus quinario nomine. Qui autem Agrippam authorem faciunt, dicunt quòd quinque antiqui moduli exiles & veluti puncta, quibus olim aqua, cum exigua esset, dividebatur, in unam fistulam coacti sunt. Qui Vitruvium & plumbarios, ab eo quòd plumbea lamina plana, quinque digitorum latitudinem habens, circumacta in rotundum, hunc fistulæ modulum efficiat. Sed hoc incertum est, quoniam cum circumagitur, sicut interiore parte attrahitur, ita per illam, quæ foràs spectat, extenditur. Maximè probabile est,

^a Aliàs in pupulata hac obs.

est, quinariam dictam à diametro quinque quadrantum, quæ ratio in sequentibus quoque modulis, usque ad vicenariam durat, diametro per singulos adjectione singulorum quadrantum crescente, ut in senariâ, quæ sex scilicet quadrantes in diametro habet, & septenariâ, quæ septem, & deinceps simili incremento usque ad vicenariam. Omnis autem modulus colligitur aut à diametro, aut perimetro, aut ex recto mensuræ, ex quibus & capacitas apparet. Differentiam uncix, digiti quadrati, & digiti rotundi, & ipsius quinarix, ut & facilius dignoscamus, utendum est, *a* substantix quinarix, qui modus & certissimus, & maximè receptus est. Uncix ergo modulus habet diametri digitum unum & trientem digiti, capit plus quàm quinarix octava, hoc est fescuncia quinarix & scrupulis tribus & besse scrupuli. Digitus quadratus, in rotundum redactus, habet diametri digitum unum & digiti fescunciam sextulam, capit quinarix dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum, capit quinarix septuncem semunciam sextulam. Cæterum moduli, qui à quinariâ oriuntur, duobus generibus incrementum accipiunt, & unâ cum ipsâ multiplicatur, id est, eodem *b* lumine plures quinarix includuntur. In quibus, secundum adjectionem quinariarum, amplitudo *c* luminis crescit. Est autem ferè nunc in usu, cum plures quinarix impetratæ fuerint, ne *d* in viis sæpius convulneretur una fistula, ut excipiantur in castellum, ex quo singuli suum modum recipiant. Alterum genus est, quoties non ad quinariam necessitatem fistula incrementum capit, sed ad diametri sui mensuram, secundum quod & nomen accipit, & capacitatem ampliat, ut puta quinariam. Cùm adjectus est ei ad diametrum quadrans, senarium facit; nec jam in solidum capacitatem ampliat: capit enim quinariam unam quincuncem scilicet, & deinceps eadem ratione quadrantibus diametro adjectis, ut supra dictum est,

a Aliàs sub specie, &, in specie. *b* Aliàs lumine. *c* Aliàs liminis. *d* Aliàs in quaternis septenariis *c. u.* fistula excipiuntur.

crescunt septenaria, octonaria usque ad vicenariam. Subsequitur illa ratio, quæ constat ex numero digitorum quadratorum, qui arcâ, id est lumine cujusque moduli continetur, à quibus & nomen fistulæ accipiunt: nam quæ habet arcâ, id est luminis, in rotundum coacti digitos quadratos viginti quinque, vicenumquinum appellatur. Similiter tricenaria, & deinceps per incrementum digitorum, usque ad centenum vicenum. In vicenariâ fistulâ, quæ in confinio utriusque rationis posita est, utrique rationi penè congruit. Nam habet secundum eam computationem, quæ interjacentibus modulis servanda est, in diametro quadrantes viginti: cum diametri ejusdem digiti quinque sint, & secundum eorum modulorum rationem qui sequuntur ad eam, habet digitorum quadratorum ex gnomoniis viginti. Ratio fistularum quinariarum, usque ad centenumvicenum, per omnes modulos ita se habet, ut ostendimus, & in omni genere inita constat sibi: convenit & cum his modulis, qui in commentariis invictissimi & piissimi Principis positi & confirmati sunt. Sive itaque ratio, sive auctoritas sequenda est, utrique commentariorum moduli prævalent. Sed aquarii *a* cum manifestæ rationi *b* pluribus consentiant, in quatuor modulis nominaverunt duodenaria, & vicenaria, & centenaria, & centenumvicenum. Duodenariæ quidem, quod nec magnus error nec usu frequens est, diametro adjecerunt digiti semunciam, scilicet capacitati quinariæ & bessem. Reliquis autem tribus modulis plus deprehenditur. Vicenariam exiguiorem faciunt diametro digiti semisse, capacitatem quinariis tribus & semunciam, quo modulo plerumque erogatur. Centenaria autem & centenumvicenum, quibus assidue accipiunt, non minuuntur, sed augentur, nec usu frequens est: diametro adjecerunt trientis bessem & semunciam, capacitati quinarias x semissem semunciam scilicet. Centenoviceno diametro adjiciunt digitos tres septuncem semunciam, capacitati quinarias LXVI sextantem.

Ita

a Aliàs Cur. *b* Aliàs plurimum.

Ita dum aut vicenariæ, quas subinde erogant, ^a detrahunt, aut centenariæ & centenumvicenum adjiciunt, quibus semper accipiunt, intercipiuntur in centenariâ quinariæ xxvii, in centenumvicenum quinariæ lxxxvii uncia. Quod cum ratione approbetur, re quoque ipsâ manifestum est. Nam pro vicenariâ, quam Cæsar pro quinariis sexdecim assignat, non plus erogant quàm tredecim, & ex centenariâ quam ampliaverunt æquè, certum est illos non erogare nisi ad ætiores numerum, quem Cæsar, secundum suos commentarios, cum ex quâque centenariâ explevit quinariis lxxxii se item ex centenumvicenum quinariis xcvi, tanquam ^b exhausto modulo desinit distribuere. In summâ moduli sunt xxv. Omnes consentiunt, & rationi, & commentariis, exceptis iis quatuor, quos aquarii nominaverunt. Omnia autem, quæ mensurâ continentur, certa & immobilia congruere sibi debent: ita enim universitatis ratio constabit. Et quemadmodum, verbi gratia, sextariis ratio ad cyathos, modii verò & ad sextarios & ad cyathos respondent: ita & quinariarum multiplicatio in amplioribus modulis servare sequentiæ suæ regulam debet. Alioqui cum in erogatorio modulo minus invenitur, in acceptorio plus, apparet non errorem esse, sed fraudem. ^c Meminerimus omnem aquam quoties ex o venit, & intra breve spacium in castellum cadit, non tantum respondere modulo suo, sed etiam exsuperare: quoties verò ex humiliore, id est, ex minore pressurâ longius ducatur, segnitiam ductus modum quoque deperdere. Ideò secundum hanc rationem, aut oneranda est erogatio, aut relevanda. Sed & calicis positio habet momentum, si in rectum & ad libram collocatus est; modum servat: & ad cursum aquæ si oppositus devexusque; amplius rapit: ad latus autem prætereuntis aquæ conversus, & supinus, nec ad haustrum pronus; segniter exiguumque sumit. Est autem calix modulus æneus, qui rivo vel castello

P 5

^a indui-^a Aliàs deterrant. ^b Aliàs ex angusto m. ^c Vide Notas.

a induitur, huic fistulæ applicatur: longitudo ejus habere debet digitos non minùs XII: lumen, id est capacitatem, quanta imperata fuerit. Excogitatus videtur, quoniam rigor *b* æris difficilior ad flexum non temerè potest laxari vel coarctari. Formula modulorum, qui sunt omnes XXV subiecti, quamvis in usum XV tantùm frequentes sint, *c* directa est ad rationem, de quâ locuti sumus, emendatis quatuor, quos aquarii nominaverant. Secundùm quam fistulæ omnes opus facientes dirigi debent, aut si hæc fistulæ manebunt ad quinarias *d* quot capitur computari. Qui non sunt in usu moduli in ipsis est adnotatum, & diametri trientem digitum dico quam quinariæ fescunciâ & scrupulis tribus & de besse scrupuli. Digitus quadratus in longitudo & latitudine æqualis est. Digitus quadratus in rotundum redactus, habet diametri digitum unum & digiti sexunciam sextulam: capit quinariæ dextantem. Digitus rotundus habet diametri digitum unum: capit quinariæ septuncem semunciam sextulam. Fistula quinaria diametri digitum unum, digitos tres 3ZZIII: capit quinariam unam. Fistula senaria diametri digitum unum, semis, perimetri digitos quatuor IXXXII VZIII: capit quinarias IX 1373. Fistula septenaria diametri digitum unum XVIII: — perimetri digitos sex: capit quinarias L. In usu non est. Fistula octo-diametri digitos duos, perimetri digitos sex: capit quinarias II. quinque. Fistula denaria diametri digitos duos & semis, perimetri digitos septem 3LIIII: capit quinarias quatuor. Fistula duodenaria diametri digitos sex capit quinarias quinque. In usu non est. Unde est alia, apud aquarios habebat diametri digitos IIII 53V: capacitatis quinarias sex. Fistula quinumdenum diametri digitos quatuor 2, perimetri digitos XII. 2L. alia — capit quinarias novem. Fistula vicenaria diametri digitos octo 3II: capit quinarias sexdecim. apud aquarios habebat

a Induitur. *b* Aliàs ejus. *c* Aliàs directam ad r. *d* Aliàs quod. Aliàs à quo computus capietur.

bebat diametri digitos octo capacitatis quinarias.

Fistula vicenumquinum diametri digitos decem & septem capit quinarias viginti In usu non est. Fistula tricenaria diametri VI, perimetri digitos decem & novem capit quinarias viginti quatuor zzz quinque. Fi-

stula tricenumquinum diametri digitos sex zIII, perimetri digitos capit quinarias viginti. In usu non est. Fistula quadragenaria diametri digitos septem perimetri digitos xxII: capit quinarias xxxII. Fistula quadragenumquinum diametri digitos VII & VIII, perimetri digitos xxxIV: capit quinarias xxxVI octo. In usu non est. Fistula quinquagenaria diametri digitos septem

quinque, perimetri digitos xxxI IIII: capit quinarias xL IIII. Fistula quinquagenumquinum, diametri digitos VIII x, perimetri digitos xxVI capit quinarias XLIV IX. In usu non est. Fi-

stula sexagenaria diametri digitos xxIX capit quinarias XLIX VI. Fistula sexagenumquinum diametri digitos IX zLII, perimetri xxVIII 3: capit quinarias LII octo. In usu non est. Fistula septua-

genaria diametri digitos IX zzz sex, perimetri xxIX: capit quinarias LII 3 sex. Fistula septuagenumquinum diametri digitos XI VI, perimetri digitos xxx capit quinarias xLI. In usu non est. Fi-

stula octogenaria diametri digitos decem XII perimetri digitos xxxII capit quinarias LXII.

Fistula octogenumquinum diametri digitos x perimetri digitos xxx In usu non est. Fistula nonagenaria diametri digitos x' x, perimetri digitos xxxIII: capit quinarias LXXIII IIII. Fistula nonagenum-

quinum diametri digitos decem S, perimetri digitos IIII & capit quinarias LXXVII. In usu non est. Fistula centenaria diametri digitos XI IX perimetri digitos xxxII capit quinarias LXXXI. apud

aquarios habebat diametri digitos XII capaci-

tatis

tatis quinaris XCII. Fistula centenum vicenum diame-
tri digitos XII, perimetri digitos XXXVIII: capit quina-
rias LXXXVIII apud aquarios habebat diametri di-
gitos XIII capacitatis quinaris CLXIII. Qui mo-
dus duarum centenariarum est.

Finis Libri Primi.

SEXTI

SEXTI JULII FRONTINI
 DE AQUÆDUCTIBUS
 URBIS ROMÆ.
 LIBER II.

RERSECUTUS ea quæ de modulis dici fuit necessarium, nunc ponam quemadmodum quæque aquarum ^a Principum commentariis comprehensarum, usque ad nostram curam, habere visa sit, quantum quæque erogaverit, deinde quæ ipsi, scrupulosâ inquisitione præeunte, providentiâ optimi diligentissimique Principis Nervæ invenerimus. Fuerunt ergo in commentariis in universo quinariarum XII milia DCCLV: in erogatione XIV milia XVIII. plus in distributione quàm in accepto computabantur quinariæ MCLXIII. Hujus rei admiratio cum præcipuum officii opus in explorandâ fide aquarum atque copiâ credere, non mediocriter me convertit ad scrutandum, quemadmodum amplius erogaretur, quàm in patrimonio, ut ita dicam, esset. Ante omnia itaque capita ductuum metiri aggressus sum, sed longè, id est, circiter quinariis x milibus ampliorem, quàm in commentariis modum inveni, ut per singulas demonstrabo. Appiæ in commentariis adscriptus est modus quinariarum DCCC: uniuscujusque ad caput inveniri mensura non potuit, quoniam ex duobus rivis constat. Ad Gemellas tamen, qui locus est intra

^a Spem

a Ita legendum.

* Spem veterem, ubi jungitur cum ramo Augustæ, inveni
 altitudinem aquæ pedes quinque, latitudinem aquæ pedis
 unius & dodrantis. Fiunt aræ pedes octo & dodrans,
 centenariæ **xxii** & quadragenariæ quæ efficiunt quinarias
MDCCCXXV. amplius quàm in commentariis habent qui-
 narias **DCCCLXXXIII**. erogabat quinarias **DCCIIII**. minùs
 quàm in commentariis adscribitur quinariis **cxvii**. & ad-
 huc minùs quàm ad Gemellas mensura respondet quinariis
MCxxi. Intercidit tamen aliquantum ex ductus vitio, qui
 cùm sit depressior non facilè manationes ostendit, quas ei
 inesse ex eo apparet quòd in plerisque Urbis partibus præ-
 bita aqua observatur, idque quod ex eo manat. Sed &
 quædam fistulas intra Urbem inventas deprehendimus. Ex-
 tra Urbem autem propter pressuram libræ, quæ fit cis ter-
 ram ad caput pedibus **L**, nullam accipit injuriam, sicut in-
 veni. Anioni veteri adscriptus est modus in commentariis
 quinariarum **MCCXXI**. ad caput inveni **IV** milia **CCxcviii**,
 præter eum modum, qui in proprium ductum Tiburtinum
 derivatur, amplius quàm in commentariis est quinariis **II**
 milibus **DCCCLVI**. quæ erogabatur antè quàm ad pis-
 cinam perveniret quinariæ **cclxi**. Modus in piscinâ,
 quæ per mensuras positas initur, efficit quinarias **II** milia
CCCLXII. Intercidebant ergo inter caput & piscinam qui-
 nariæ **MDCCCLXXIV**: erogabat post piscinam quinarias
MCCCLVIII: amplius, quàm in commentariis conce-
 ptionis modum significari diximus, quinariis **LXIII**. mi-
 nus quàm recipi in ductum potest. Nam posuimus qui-
 narias **MXIV**. Summa, quæ inter caput & piscinam, & post
 piscinam intercidebat quinariarum **II** milium **DCCCLXXXVIII**.
 quod errore mensuræ fieri suspicarer, nisi invenissem ubi a-
 verterentur mille **CLXII**. Martiæ in commentariis adscri-
 ptus est modus quinariarum **II** milium **CLXII**. Ad ca-
 put mensus inveni quinarias **IV** milia **Dxc**. amplius, quàm
 in commentariis est, quinariis **II** milibus **DXXVIII**. Ero-
 gaban-

* Quidam speciem, ut aliquoties supra.

gabatur antequam ad piscinam perveniret quinariæ xcv : & dabantur in adjutorium Tepulæ quinariæ xcii . Item Anioni quinariæ clxiv . Summa quæ erogabatur ante piscinam quinariæ cccli . Modus qui in piscinam mensuris positus inicitur cum eo, qui circa piscinæ ductum eodem canali in arcu excipitur, efficit quinarias ii milia decclxiv . Summa quæ aut erogatur ante piscinam, aut in arcu recipitur, quinariarum iii milium ccxcv amplius, quàm in conceptis commentariorum positum est quinariis mcxxiii : minus quàm mensuræ ad caput actæ efficiunt quinariis mcccxcv . Erogabat post piscinam quinarias mdcccxli minus, quàm in commentariis conceptionis significari diximus, quinariis ccxxvii minus, quàm ex piscinâ in arcu recipiuntur, sunt quinariæ mciv . Summa utraque quæ intercidebant, aut inter caput & piscinam, aut post piscinam, quinariarum ii milium d . quas, sicut in cæteris, pluribus locis intercipi deprehendimus. Non enim eas cessare, manifestum est etiam ex hoc, eo quod è capite præter eam mensuram, quam nos comprehendisse capacitate ductus posuimus, effunduntur amplius ccc quinariæ. Tepulæ in commentariis adscriptus est modus quinariarum ccc . Hujus aquæ fontes nulli sunt, venis quibusdam constabat, quæ interceptæ sunt in Juliâ. Caput ergo ejus observandum est à piscinâ Juliæ : ex eâ enim primùm accipit quinarias cxc : deinde statim ex Martiâ quinarias xcii : præterea ex Anione novo ad hortos Epaphroditianos quinarias clxiii . Fiunt omnes quinariæ ccccxliv amplius quàm in commentariis quinariis. xlv , quæ inde erogantur, nec comparent. Juliæ in commentariis adscriptus est modus quinariarum dcxlix . ad caput mensura a iri non potuit, quoniam ex pluribus acquisitionibus constat, & ad vi ab Urbe miliarium universa in piscinam recipitur, ubi modus ejus manifestis mensuris efficit quinarias mccvi amplius quàm in commentariis quinariis dlxiii . Præter-

ca

ea accepit prope Urbem, post hortos ^a Pallantianos, ex Claudia quinarias CLXII. Est omne Julia in acceptis quinariae MCCCXLVIII: ex eo dat in Tepulam quinarias cxc. erogat suo nomine DCCCIII. Fiunt, quas erogat quinariae DCCCCXCIII. amplius quam in commentariis habet quinarias CCCXLIII. minus quam in piscina habere posuimus CXXIII. quas ipsas apud eos, qui sine beneficiis Principis usurpabant, deprehendimus. Virgini in commentariis adscriptus est modus quinariarum DCCLII minus. Mensura ad caput inveniri non potuit, quoniam ex pluribus acquisitionibus constat, & leniore rivo intrat prope Urbem ad miliarium VII in agrum, qui nunc est ^b Ceroni Commodi, ubi velociorem cursum habet. Mensuram ^c egi, quæ efficit quinariarum II milia DIIII. amplius quam in commentariis quinariis MDCCCLII. Omnibus approbatio nostra expeditissima est. Erogant enim omnes, quas mensura deprehendimus, ad II milia DIIII. Alstetinae conceptionis modus nec in commentariis adscriptus est, nec in re præsentis certus inveniri potuit, cum ex lacu Alstetino, & deinde circa Careas ex Sabatino, quantum aquarii temperaverunt, habet non plus quinariis II milibus. Claudia abundantior aliis maximè injuriæ exposita est. In commentariis habet non plus quinariis II milibus DCCCLV, cum ad caput invenerim quinarias IV milia DCVII. amplius quam in commentariis MDCCCLII. Aded autem nostra certior est mensura, ut ad VII ab Urbe miliarium, in piscinâ, ubi indubitata mensuræ sunt, inveniamus quinariarum III milia CCCXII. plus quam in commentariis CCCCLVII. quamvis & ex beneficiis ante piscinam erogat, & plurimum subtrahi deprehenderimus, ided quod minus inveniatur, quam revera esse debeant quinariis MCCCXCV. Et circa erogationem fraus apparet, quod neque ad commentariorum fidem, neque ad eas, quas ad caput egimus mensuras, neque ad illas saltem piscinas post tot injurias convenit. Solæ enim

^a Aliàs Plancianos, ut supra. ^b Ceronii. ^c Aliàs adegi.

enim quinarix MDCCCL erogantur. minus quàm commentariorum ratio dat quinariis MCV. minus autem quàm mensuræ ad caput factæ demonstraverunt quinariis II milibus DCCCLVII. minus etiam quàm in piscinâ invenit quinariis MDLXII. Itaque cùm sincera in Urbem proprio rivo perveniret, in Urbe miscebatur cum Anione novo, ut confusione factâ, & conceptio earum, & erogatio esset obscurior. Quod si qui fortè me acquisitionum mensuris blandiri putant, admonendi sunt Curtium & Cæruleum fontes, aquæ Claudix sufficere ad præstandas ductui suo quinaras, quas significavi, IV milium DCVII. ut præterea MDC effundantur. Nec eo inficias, quin ea quæ superfluent, non sint propriè horum fontium: capiuntur enim ex Augustâ, quæ inventa in Martix supplementum, dum illa non indiget, adjecimus fontibus Claudix, quamvis ne hujus quidem ductus omnem aquam recipiat. Anio novus in commentariis habere ponebatur quinaras III milium CCLXIII. mensus ad caput reperi quinaras IV milium DCCXXXVIII. amplius quàm in conceptelis commentariorum est quinariis MCCCCLXXV. quarum acquisitionem non avide me amplecti, quò non alio modo manifestius probem quàm erogatione ipsorum commentariorum, major pars earum continetur. Negatur enim quinararum IV milium CCXI. alioquin in eisdem commentariis invenitur conceptio, non amplius quàm III milium CLXIII. Præterea intercipi non tantùm DXXVII, quæ inter mensuras nostras & erogationem interfunt, sed & longe ampliorem modum deprehendi, ex quo apparet etiam, exuberare comprehensam à nobis mensuram. Cujus rei ratio est, quòd vis aquæ rapacior, ut ex largo & celeri flumine excepta, velocitate ipsâ ampliat modum. Non dubito aliquos annotaturos, quòd longè major copia actis mensuris inventa sit, quàm erat in commentariis Principum.

Q

Cujus

Alia quonam modo m. p. q. e. i. commentariorum: major pars earum continebatur quinararum IIII. milibus CCXI. In eisdem, &c.

Cujus rei causa error est eorum, qui ab initio parum diligenter uniuscujusque fecerunt æstimationem. Ac ne metu æstatis ac siccitatum in tantum à veritate eos recessisse credam, constantibus quidem ipsis mensuris Julio mense hanc uniuscujusque copiam, quæ supra scripta est, a totâ deinceps ætate durantem exploravi. Quæcunque tamen est causa à quâ procedit, illud utique detegitur, x milia quinariarum intercidisse, dum beneficia sua Princeps secundum modum commentariis adscriptum temperat. Sequens diversitas est, quòd alius modus concipitur ad capita, alius nec exiguo minor in piscinis, minimus deinde in distributione continetur. Cujus rei causa est fraus aquariorum, quos aquas ex publicis ductibus in privatorum usum derivare deprehendimus. Sed & plerique possessorum, ex quorum agris aquæ circuducuntur, fraude formas rivorum perforant, unde fit, ut ductus publici hominibus privatis vel ad hortorum usum subserviant, vel ad itinera suspendant. Ac de vitis ejusmodi nec plura, nec meliora dici possunt, quàm à Cœlio Rufo dicta sunt in eâ concione cui titulus est DE AQUIS. Quæ nunc nos omnia, simili licentiâ usurpata, utinam non per offensas probaremus. Irriguos agros, tabernas, cœnacula, & corruptelas denique omnes perpetuis salientibus instructas invenimus, non quòd falsis titulis aliæ pro aliis aquæ erogabantur, etiamsi inter leviora cæteris vitia, inter ea tamen, quæ emendationem videbantur exigere, b mirandum est, quod ferè circa montem Cœlium & Aventinum accidit, qui colles, priùs quàm Claudia c perduceretur, utebantur Martiâ & Juliâ: sed posteaquam Nero Imperator Claudiam opere arcuato assumpsit, exceptam usque ad templum Divi Claudii d perduxit, ut inde distribueretur, priores non ampliata, sed amissæ sunt: nulla enim castella adjecit, sed iisdem usus, quorum, quamvis mutata aqua, vetus appellatio mansit. Satis jam
de mo-

a Ita legendum. b numerandum. c Aliàs produceretur.

d Aliàs produxit.

de modo cujusque, & veluti novâ quâdam acquisitione aquarum, & fraudibus, & vitis, quæ circa eas erant, dictum est: superest ut erogationem, quam ^a confectam, ut sic dicam, in massam invenimus, imò & falsis nominibus positam, per nomina aquarum, uti quæque se habet, & per regiones Urbis digeramus. Cujus comprehensionem scio non jejunam tantum, sed etiam perplexam videri posse: ponemus tamen quàm brevissimè, ne quid velut formulæ officii desit iis, quibus sufficiet cognovisse summa, licebit tamen transire leviora. Ut ergo distributio quinariarum XIV milium x & VIII, ita & quadragenariorum XXXVI, quia una quandoque ex quibusdam aquis in adiutorium aliarum datur, & bis in speciem erogationis cadit, sed semel in computationem venit. Ex his dividuntur extra Urbem quinarix IV milia LXIII. ex quibus nomine Cæsaris quinarix MDCCXXVII. privatis quinarix II milia CCCXXXVI, reliquæ intra Urbem MDCCCLV distribuebantur in castella CCXLVII. quibus erogabantur sub nomine Cæsaris quinarix MDCCVII semis: privatis quinariorum III milia DCCCXLVII. usibus publicis quinariorum IV milia CCCCL. ex eo castris CC quinarix CCLXXIX. operibus publicis LXXV quinarix MMCCCCI. muneribus XXXIX quinarix CCCLXXIII. lacubus DXXI quinarix MCCCXXV. Sed & hæc ipsa dispensatio per nomina aquarum ad regiones Urbis partienda est. Ex quinaris ergo XIV milibus x & VIII, quam summam erogationibus omnium aquarum exposuimus, dantur nomine Appiæ extra Urbem quinarix tantummodò v, quoniam libra humilior oritur, & à metitoribus reliquæ quinarix DXXCIX intra Urbem dividebantur per regiones II, v, VIII, IX, XI, XII, XIII, XIV, in castella XX, ex quibus nomine Cæsaris quinarix CLI. privatis quinarix CXCIV. publicis quinarix CCCLIV. ex eo castris I quinarix IV. operibus publicis XIV quinarix CXXIII. muneris I quinarix II. lacubus

Q²

XCII qui-

XCII quinariæ CCXXVI. Anionis veteris erogabantur extra
 Urbem nomine Cæsaris quinariæ CLXIX. privatis quinariæ
 CCCIV. reliquæ quinariæ MDVIII semis. intra Urbem divide-
 bantur per regiones I, III, IV, V, VI, VII, VIII, XII, XIV, in
 castella XXXV. ex quibus nomine Cæsaris quinariæ LX. usi-
 bus privatis quinariæ CCCXC. publicis quinariæ CLIII. ex eo
 castris I quinariæ L. operibus publicis XIX quinariæ CXCVI.
 muneribus IX quinariæ LXXXVIII. lacubus XCIV quinariæ
 CCXVIII. Martiæ erogabantur extra Urbem nomine Cæ-
 saris quinariæ CCLXIX. reliquæ quinariæ MCCCCLXXII. intra
 Urbem dividebantur per regiones I, III, IV, V, VI, VIII,
 IX, XIV, in castella LI. ex quibus nomine Cæsaris quina-
 riæ CXVI. privatis quinariæ DXLIII. castris IV quinariæ XLII.
 operibus publicis XV quinariæ XLI. muneribus XII quina-
 riæ CIV. lacubus CXIV quinariæ CCLVI. Tepulæ erogaban-
 tur extra Urbem nomine Cæsaris quinariæ LVIII. privatis
 LVI. reliquæ quinariæ CCCXXXI. intra Urbem dividebantur
 per regionem IV, V, VI, VII, in castella XIV. ex quibus no-
 mine Cæsaris XXXIV. privatis quinariæ CCXXVII. usibus pu-
 blicis quinariæ L. ex eo castris II quinariæ XII. operibus
 publicis III quinariæ VII. lacubus XIII quinariæ XXXII.
 Juliæ fluebant extra Urbem nomine Cæsaris quinariæ LXXXV.
 privatis quinariæ CXXII. reliquæ quinariæ DXLVIII. intra
 Urbem dividebantur per regiones II, III, V, VI, VIII, X,
 XII, in castella XVII. ex quibus nomine Cæsaris quinariæ
 XVIII. usibus publicis quinariæ CCCLXXIII. ex eo castris
 quinariæ LXIX. operibus publicis quinariæ CXXI. muneribus
 quinariæ LXVII. lacubus XXVIII quinariæ LXV. Vir-
 ginis nomine exhibant extra Urbem quinariæ CC reliquæ quina-
 riæ MMCCCIV. intra Urbem dividebantur per regiones
 VII, VIII, XIV, in castella XXVI. ex quibus nomine Cæsaris
 quinariæ DXLIX. privatis quinariæ CCCXXXVIII. usibus
 publicis MCCCXVII. ex eo muneribus II quinariæ XXVI.
 lacubus XXV quinariæ LXI. operibus publicis XVI quina-
 riæ MCCCXXX. in quibus per se Euripo, cui ipsa nomen
 dedit,

dedit, quinarix CCCCLX. Alstetinx quinarix CCCXCII. hæc tota extra Urbem consumitur, nomine Cæsaris quinarix CCCCLIV. privatis quinarix CXXXVIII. Claudia & Anio novus extra Urbem proprio quæque rivo erogabatur, intra Urbem confundebatur. Et Claudia quidem extra Urbem nomine Cæsaris dabat quinarix CCXVII. privatis quinarix CCCXXXIX. Anio novus nomine Cæsaris DCCXXXVIII. reliquæ utriusque quinarix MMMCCCCXCVIII intra Urbem dividebantur per regiones a Urbis, XIV, in castella XCII. ex quibus nomine Cæsaris quinarix MDCCCXV. privatis quinarix MLXVII. usibus publicis quinarix MXII. ex eo castris IX quinarix CXLIX. operibus publicis XVIII quinarix CCLXIX. muneribus XII quinarix CVII. lacubus CXXVI quinarix CCCXXVII.

HÆC copia aquarum ad Nervam Imperatorem usque computata, ad hunc modum describebatur: nunc providentiâ diligentissimi Principis, quicquid aut fraudibus aquariorum intercipiebatur, aut inertia pervertebat, quasi novâ inventione fontium accrevit, ac propè publicata ubertas est, tum & sedulâ deinde partitione distributa, ut regionibus, quibus singulæ serviebant aquæ, plures darentur, tanquam Cœlio & Aventino, in quos sola Claudia per arcus Neronianos ducebatur. Quo fiebat, ut, quoties defectio aliqua intervenisset, celeberrimi colles sitirent, quibus nunc plures aquæ, & inprimis Martia reddita ampliore opere à Cœlio in Aventinum usque perducitur, atque etiam omni parte Urbis lacus tam novi quàm veteres, plerique binos salientes diversarum aquarum acceperunt, ut si casus alterutram impedisset, alterâ sufficiente non destitueretur usus. Sentit hanc curam Imperatoris piissimi Nervæ Principis sui Regina & domina orbis indies, quæ terrarum Dea consistit, cui par nihil, & nihil secundum, & magis sentiet salubritas ejusdem æternæ Urbis, aucto castellorum, operum, munerum, & lacuum numero, nec minus ad privatos

commodum, quod ex incremento beneficiorum ejus diffunditur. Illi quoque qui timidi illicitam aquam ducebant, securi nunc ex beneficiis fruuntur. Ne pereutes quidem aquæ otiosæ sunt: nam immundiciarum facies, & impurior spiritus, & causæ gravioris cæli, quibus apud veteres Urbis infamis aer fuit, sunt remotæ. Non præterit me debere operi novæ erogationis ordinationem, sed hæc cum incremento adjunxerimus, intelligi oportet non esse eam ponendam, nisi cum consummata fuerit. Quid, quod nec hoc diligentæ Principis, quam exactissimam civibus suis præstat, sufficit, parùm præsidii ac voluptatis nostris contulisse sese credentis, quod tantam copiam adjiciat, nisi eam sinceriolem jucundiolemque faciat? Operæ precium est ire per singula, per quæ ille occurrendo vitiis quorundam, universis adjecit utilitatem. Etenim quando civitas nostra, vel cum exigui imbres supervenerant, non turbulentas limosasque aquas habuit? nec quia hoc universis ab origine a naturæ est, aut quia istud incommodum sentire debeant quod capiuntur ex fontibus, imprimis Martia & Claudia, ac reliquæ, quarum splendor à capite integer, nihil aut minimum pluviam inquinatur, si putei extracti objecti sunt. Aquæ Anionis minùs permanent limpidae: nam b sumitur ex flumine, ac sæpe etiam sereno turbantur, quoniam Anio quamvis purissimo defluens lacu, mobilibus tamen cedentibus ripis, aufert aliquid quo turbetur, priusquam deveniat in rivos: quod incommodum non solum hybernis ac vernis, sed æstivis imbribus sentit, quo tempore exit gratior aquarum sinceritas. Ex iis igitur alter, id est Anio vetus, cum plerumque libra sit inferior, incommodum infra se tenet. Novus autem Anio vitiabat cæteras: nam cum editissimus veniat, & in primis abundans, aliquando defectiõni aliarum succurrit. Imperitia verò aquariorum, deducentium in alienos eum specus, frequentius quàm explemento opus erat, etiam sufficientes aquas inquinabat, maxime

a Aliàs non est. b mutantur, F. mutantur.

ximè Claudiam, quæ per multa milia passuum proprio ducta rivo, Romæ demum cum Anione pernixta, in hoc tempus perdebatur proprietatem, adeoque obvenerunt non succurrebat, ut pleræque aquæ accerferentur per imprudentiam, non uti dignum erat aquis parentium Martiam, ita ut ipsam splendore & rigore gratissimam, balneis ac fullo-nicis, & relatu quoque fœdis ministeriis deprehenderimus fervientem. Omnes ergo discerni placuit, tum singulas ita ordinari, ut in primis Martia potui tota serviret, & deinceps reliquæ secundum suam quæque qualitatem aptis usibus assignarentur, sicut Anio vetus pluribus ex causis, quo interior excipitur minus salubris, in hortorum rigationem, atque in ipsius Urbis sordidiora exiret ministeria. Nec satis fuit Principi nostro cæterarum restituisse copiam, sed etiam gratiam. Anionis quoque novi vitia excindi posse vidit. Omisso enim flumine repeti ex lacu, qui est super villam Neronianam Sublacensem, ubi limpidissima est, jussit. Nam cum oriatur Anio supra Trebam angustam, seu quia per saxosos montes decurrit, paucis circa ipsum opidis objacentibus cultis, seu quia lacus altitudine, in quo excipitur, velut depuratur, imminentium quoque nemorum opacitate inumbratus, frigidissimus simul ac splendidissimus eò pervenit. Hæc tam fœlix proprietates aquæ omnibus dotibus æquatura Martiam, copiâ verò superatura, veniet in locum deformis illius ac turbidæ. Novum Imperatorem Cæsarem Nervam Trajanum Augustum præscribente titulo.

SEQUITUR ut indicemus, quod jus ducendæ sit aquæ, quæve cura ductuum sit habenda: quorum alterum ad cohibendos intra modum impetrati beneficii privatos; alterum ad ipsorum ductuum pertinet tutelam, in quibus dum altius repeto leges de singulis, quas latè quidem apud veteres observatas inveni, earum æquitatem prudentiamque reticendam non censui. Apud antiquos omnis aqua in

Q 4

publi-

* Aliàs interior accipitur.

publicos usus erogabatur; legeque cautum ita fuit: NE. QUIS. PRIVATUS. ALIAM. DUCAT. QUAM. QUÆ. EX. LACU. HUMIUM. ACCEDIT. (hæc enim verba sunt ejus legis) id est, quæ ex lacu abundavit: eam nos caducam vocamus. Et hæc ipsa non in alium usum, quàm in balnearum, aut fullonicorum dabatur, eratque vectigalis statuta merces, quæ in publicum penderetur: aliquid & in domos Principum dabatur, concedentibus reliquis. Ad quem autem magistratum jus dandæ vendendæve aquæ pertinuerit, in iis ipsis legibus variatur. Interdum enim ab Ædilibus, interdum à Censoribus permissum invenio: sed apparet quoties in Republicâ erant, ab illis potissimum petatum: cum ii non erant, Ædiliam eam potestatem fuisse. Ex quo manifestum est, quanto potior cura majoribus communium utilitatum, quàm privatarum volutatum fuerit, cum ad usum publicum pertineret etiam ea aqua, quam privati ducebant. Tutelam autem singularum aquarum locari solitam invenio, positamque redemptoribus necessitatem, certum numerum circa ductus extra Urbem, & certum in Urbe fervorum opificum habendi, & quidem ita, ut nomina quoque eorum, quos habituri erant in ministerio, per quasque regiones in tabulas publicas deferrent, eorumque operum probandorum curam fuisse ^a per Censores aliquando & Ædiles, interdum etiam ^b Censoribus eam provinciam obvenisse, ut apparet ex eo, quod factum est ^c C. Liciano Cefulâ, & M. Fabio Censoribus. Quantopere autem curæ fuerit, ne quis violare ductus, aquamve non concessam derivare auderet, cum ex multis apparere potest, tum ex hoc, quod Circus Maximus ne diebus quidem ludorum Circensium, nisi Ædiliam aut Censorum permissu, irrigabatur: quod durasse etiam postquam res ad curatores transiit sub Augusto, apud Attejum Capitonem legimus. Agri verò qui aquâ publicâ contra legem essent

^a penes. ^b c ex Senatusconsulto, quod factum est C. Licinio Getâ & Q. Fabio Coss. Vide Notas.

essent irrigati, publicabantur. Mancipia etiam, sicut ea quæ adversus legem multa loco fecisse dicebantur. In iisdem legibus adjectum est ita: NE. QUIS. AQUAM. OLETATO. DOLO. MALO. UBL. PUBLICE. SALIT. SI. QUIS. OLETARIT. SESTERTIORUM. X. MILIUM. MULCTA. ESTO. Oletato, videtur esse olidam facito, cujus rei causa Ædiles Curules jubebantur per vicos singulos ex iis, qui in unoquoque vico habitarent prædiave haberent, binos præficere, quorum arbitrato aqua in publicum saliret. Primus M. Agrippa post Ædilitatem, quam gessit Consularis, operum suorum & munerum veluti perpetuus curator fuit, ^a qui jam copiâ permittente descripsit, quid aquarum publicis operibus, quid lacubus, quid privatis daretur. Habuit & ^b familiam propriam, aquarum quæ tueretur ductus, atque castella, & lacus. Hanc Augustus hæreditatem ab eo sibi relictam publicavit. Post eum Q. Ælio Tuberone, P. Fabio Maximo iterum Coss. in re, quæ usque in id tempus, quasi potestate actâ, certo jure eguisset, Senatusconsulto acta sunt, ac lex promulgata. Augustus quoque edicto complexus est, quo jure uterentur, qui ex commentariis Agrippæ aquas haberent, totâ re in sua beneficia translatâ. Modulos etiam, de quibus dictum est, constituit, & rei continendæ exercendæque ^c curatorem fecit Messalam Corvinum, cui adjutores dati Posthumius Sulpitius Prætorius, & L. Cominius Pedarius, insignia eis quasi magistratibus concessa, deque eorum officio Senatusconsultum factum, quod infra scriptum est:

S. C.

QUOD. Q. ÆLIUS. TUBERO. P. FABIVS. MAXI-
MIUS. COSS. V. F. DE. IIS. QUI. CURATORES.
AQUARUM. PUBLICARUM. EX. SENATUSCONSUL-
TO. A. CÆSARE. AUGUSTO. NOMINATI. ESSENT.
ORDINANDIS. D. E. R. Q. F. P. D. E. R. I. C.

Q 5

PLACE-

^a qui etiam. ^b Aliâs familiam propriam aquarum, que, &c.
^c Aliâs auctorem.

PLACERE. HUIC ORDINI. EOS. QUI. AQUIS. PUBLICIS. PRÆSENT. CUM. EJUS. REI. CAUSA. EXTRA. URBEM. ESSENT. LICTORES. BINOS. ET. SERVOS. PUBLICOS. TERNOS. ARCHITECTOS. SINGULOS. ET. SCRIBAS. ET. LIBRARIOS. ACCENSOS. PRÆCONESQUE. TOTIDEM. HABERE. QUOT. HABENT. IL. PER. QUOS. FRUMENTUM. PLEBEL. DATUR. CUM. AUTEM. IN. URBE. a EJUDEM. CAUSA. ALIQUID. AGERENT. CÆTERIS. APPARITORIBUS. IISDEM. PRÆTERQUAM. LICITORIBUS. b UTI. QUE. QUIBUS. APPARITORIBUS. EX. HOC. S. C. CURATORIBUS. AQUARIUM. UTI. LICERET. c EOS. DIEBUS. X. PROXIMIS. QUIBUS. S. C. FACTUM. ESSET. AD. ÆRARIUM. d DEFERRENTUR. QUI. QUE. ITA. DELATI. ESSENT. IIS. PRÆTORES. ÆRARII. e MERCEDE. CIBARIA. QUANTA. PRÆFECTI. ERUMENTO. f DANDA. DARE. DEFERRE. SOLENT. ANNUA. DARENT. ET. ATTRIBUERENT. IISQUE. EAS. PECUNIAS. SINE. FRAUDE. SUAS. g FACERE. LICERET. UTI. QUE. TABULAS. CHARTAS. h CÆTERAQUE. QUÆ. EJUS. CURATIONIS. CAUSA. i OPVS. ESSET. IIS. CURATORIBUS. k PRÆBENDA. Q. ÆLIVS. P. FABIVS. COSS. AMBO. ALTERVE. l SI. IIS. VIDEBITVR. ADHIBITIS. PRÆTORIBUS. m QUI. ÆRARIO. PRÆSINT. ET. PRÆBENDA. LOCENT.

Itemque cum viarum frumentique curatores, qui quartâ parte anni publico fungebantur ministerio, ut curatores aquarum judiciis vacent privatis, publicisque, apparitores & ministeria, quamvis perseveret adhuc ærarium in eos erogare, tamen etiam curatorum videntur defuisse inertiam, & segnitiam non agentium officium. Egressi autem Urbem duntaxat agendæ rei causa, Senatus præsto esse lictores iusserat: nobis circumeuntibus rivus, fides nostra, & autoritas à

Prin-

a EIUS. REI. Sic Bris. b UTI QUIBUS. APPARITORIBUS. EX. HOC. S. C. CURATORIBUS. AQUARUM. VII. LICERET. *Cic.* Sic Bris. c IN. DIEBUS. d DEFERRENT. e MERCEDEM. MERCEDES. Bris. f DANDO. g CAPERE. h CÆTERAS. QUÆQUE. I ESSENT. k PRÆBERI. l SI. VIDEBITUR. m QUI. ÆRARIO. PRÆSUNT. PRÆBENDA. LOCENT. EA. PRÆBENDA. LOCENT.

Principe data pro licitoribus erit. Cùm rem produxerimus ad initium curatorum, non est alienum subungere, qui post Messalam huic officio ad nos usque præfuerint. Messalæ successit, Silio & Planco Coss. Attejus Capito: Capitoni, L. Martio C. Antistio Vetere Coss. Satrius Rufus: Satrio, Sergio Cornelio Cethego, L. Visellio Varrone Coss. M. Coccejus Nerva, Divi Nervæ avus, scientiâ juris illustris: Huic successit, F. Persico, L. Vitellio Coss. C. Octavius Lenas: Lenati, Juniano, & Nonio Asprenate Coss. Aquila: Huic successit M. Porcius Cato: Post quem, Sexto Nonio Celere, & Junio Quintiliano Coss. Didius: Gallus: Gallo, Q. Veranio, Pompejo Longino Coss. Cn. Domitius Afer: Afro, Nerone Claudio Cæsare quartum, & Cossio Cossi filio Coss. L. Piso: Pisoni, Virginio Ruso, & Memmio Regulo Coss. Petronius Turpilianus: Turpiliano, Crasso Frugi, & Lecanio Basso Coss. P. Marius: Mario, L. Telefino, & Suetonio Paulino Coss. Fontejus Agrippa: Agrippæ, Silio, & Galerio Trachalo Coss. ^a Alipius Crispus: Crispo, Vespasiano tertium, & Coccejo Nervâ Coss. Pompejus Silvius: Silvino, Valerio, & Messalino Coss. T. Anius Flavianus: Flaviano, Vespasiano quintum, & Tito tertium Coss. Acilius Aviola: Post quem Imperatore Nervâ tertium, & Virginio Ruso tertium Coss. ad nos cura translata est. Nunc quid observare curator aquarum debeat, & leges, Senatusque consulta ad instruendum eum pertinentia, subjungam. Circa jus ducendæ aquæ in privatis hæc observanda sunt, & ne quis sine literis Cæsaris, id est, ne quis aquam publicam non impetratam, & ne quis amplius quàm impetratum fuerit ducat. Ita enim efficiemus, ut modus, quem acquiri diximus, possit ad novos salientes, & ad nova Principis beneficia pertinere. In utroque autem magna cura multiplici opponenda fraudi est. Sollicitè subinde ductus extra Urbem sunt circumeundi ad recognoscenda beneficia. Idem

in

^a Aliàs *Albius*.

in castellis salientibus publicis faciendum, ut sine intermissione diebus noctibusque aqua fluat, quod Senatus quoque consulto curator facere jubetur; cujus hæc quoque verba sunt:

QUOD. ÆLIUS. TUBERO. ET. P. FABIVS. MAXIMVS. a O. V. F. COSS. DE. NUMERO. PUBLICORVM. SALIENTIVM. QUI. IN. VRBE. ESSENT. INTRAQUE. ÆDIFICIA. VRBI. CONJUNCTA. QUOS. M. AGRIPPA. FECISSET. Q. F. P. D. E. R. I. C. NEQUE. AUGERI. PLACERE. NEC. MINVI. NUMERVM. b PUBLICORVM. SALIENTIVM. QUOS. NUNC. ESSE. RETULERVNT. II. QUIBVS. NEGOTIVM. A. SENATV. EST. c IMPERATVM. VT. INSPICERENT. AQUAS. PUBLICAS. INIRENTQUE. NUMERVM. SALIENTIVM. PUBLICORVM. ITEMQUE. PLACERE. CURATORES. AQUARVM. QUOS. S. C. CÆSAR. AVGVSTVS. EX. SENATVS. AVTORITATE. NOMINAVIT. DARE. OPERAM. VTI. SALIENTES. PUBLICI. QUAM. ASSIDVIVSIME. INTERDVI. ET. NOCTV. AQVAM. IN. VSVM. POPVLI. FVNDERENT.

In hoc Senatusconsulto crediderim annotandum, quodd Senatus tam augeri quam minui salientium publicorum numerum veterit. Id factum existimo, quia modus aquarum, quæ iis temporibus in Urbem veniebant, antequam Claudia & Anio novus *d* perducerentur, majorem erogationem *e* capere non videbatur. Qui aquam in usus privatos deducere volet, impetrare eam debet, & à Principe epistolam ad curatorem adferre. Curatores deinde beneficio Cæsaris præstare maturitatem, & procuratorem ejusdem officii libertum Cæsaris protinus scribere. Procuratorem autem primus Ti. Claudius videtur admovisse, postquam Anionem novum & Claudiã induxit. Quid contineat epistola Julia, fieri quoque notum debet, ne quando negligentiam, aut fraudem suam ignorantix colore defendat. Procurator calicem ejus moduli, qui fuerit impetratus, adhibitis libratibus

a COSS. V. F. sic supra semel & infra quater. b omitt. c DATVM. d Alias producerentur. e Alias cupere.

toribus signari cogitet, & diligenter intendat mensurarum, quas supradiximus, modum, & earum notitiam habeat, ne sit in arbitrio libratorum interdum majoris luminis, interdum minoris, pro gratiâ personarum, calicem probare. Sed neque statim ^a adhuc liberum subjiciendi, qualemcunque plumbeam fistulam permittat arbitrium: verùm ejusdem luminis, quo calix signatus est, eundem per pedes quinquaginta prope det, sicut Senatusconsulto, quod ^b subjiciendum est, cavetur.

QUOD. Q. ÆLIUS. TUBERO. c. Q. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. QUOSDAM. PRIVATOS. EX. RIVIS. PUBLICIS. AQUAM. DUCERE. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. NE. CUI. PRIVATO. AQUAM. DUCERE. EX. RIVIS. PUBLICIS. LICERET. UTIQUE. OMNES. II. QUIBUS. AQUÆ. DUCENDÆ. JUS. ESSET. DATUM. EX. CASTELLIS. DUCERENT. ANIMADVERTERENTQUE. CURATORES. AQUARUM. QUIBUS. LOCIS. INTRA. EXTRAQUE. URBEM. APTE. CASTELLA. PRIVATI. FACERE. POSSENT. EX. QUIBUS. AQUAM. DUCERENT. QUAM. EX. CASTELLO. COMMUNEM. ACCEPISSENT. A. CURATORIBUS. AQUARUM. NE. CUI. EORUM. QUIBUS. AQUA. DARETUR. PUBLICA. JUS. ESSET. INTRA. QUINQUAGINTA. PEDES. EJUS. CASTELLI. EX. QUO. AQUAM. DUCERENT. LAXIOREM. FISTULAM. SUBJICERE. QUAM. QUINARIAM.

In hoc Senatusconsulto dignum admiratione est, quòd aquam non nisi ex castello duci permittit, ne aut rivi, aut fistulæ publicæ frequenter lacerarentur.

JUS impetratæ aquæ neque hæredem, neque emptorem, neque ullum novum dominum prædiorum sequitur. Balneis, quæ publicè lavarent, privilegium antiquitatis concedebatur, ut semel data aqua perpetuò maneret, sicut ex veteribus Senatusconsultis cognoscimus, ex quibus unum subjeci: nunc omnis aquæ cum possessore instauratur beneficium.

QUOD.

^a Aliàs ab hoc. ^b Aliàs subjicendum. ^c P. FABIVS. M. sic supra & infra in Senatusconsultis.

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXI-
 MVS. COSS. V. F. CONSTITVI. a OPORTERET.
 QVO. JVRE. EXTRA. INTRAQVE. VRBEM. DV-
 CERENT. AQVAS. IIS. QVIBVS. ATTRIBVTÆ.
 ESSENT. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VTI.
 IIS. QVOQVE. MANERET. ATTRIBVTIO. AQUA-
 RVM. EXCEPTIS. QVÆ. IN. VSVM. BALNEO-
 RVM. ESSENT. DATÆ. AVT. AVGVSTI. NO-
 MINE. QVOAD. IIDEM. DOMINI. POSSIDERENT.
 ID. SOLVM. IN. QVO. ACCEPISSENT. AQVAM.

Cùm vacare aliqua cœperint, adnunciatur, in commentariosque redigitur, qui respiciuntur, ut petitoribus ex vacuis dari possint. Has aquas statim *b* interdicere solebant, ut medio tempore venderent aut possessoribus prædiorum, aut aliis. Humanius etiam visum est Principi nostro, ne prædia subito destituerentur, triginta dierum spacium indulgeri, intra quod ii, ad quos res pertinet, irrigarent. De aquâ in prædia sociorum datâ, nihil constitutum invenio, perinde tamen observatur, ac jure cautum, ut dum quis ex iis, qui communiter impetraverunt, superesset, totus modus prædiis assignatus fluere: & tunc demum renovaretur beneficium, cum defuisset quisque ex iis, quibus erat datum possidere. Impetrata aqua alio quàm in ea prædia, in quæ data erat, aut ex alio castello, quàm quo ex epistolâ Principis contrahebat duci, palam Senatusconsulto non oportet, sed & Mandatis prohibetur. Impetrantur autem & hæ aquæ, quæ caducæ vocantur, id est, quæ aut ex castellis effluunt, aut ex manationibus fistularum, quod beneficium à Principibus parcissimè tribui solitum, sed fraudibus aquariorum obnoxium est, quibus prohibendis quanta cura debeat, ex capite Mandatorum manifestum erit, quod subjeci:

CADVCAM. NEMINEM. VOLO. DVCERE. NISI.
 QVI. MEO. BENEFICIO. AVT. PRIORVM. PRIN-
 CIPVM. HABENT. a NAM. NECESSE. EST. EX.
 CASTEL-

a OPORTERE. Sic Briff. *b* Aliàs *introducere*. *c* Aliàs *NON*.

CASTELLIS. ALIQVAM. PARTEM. AQVÆ. a AFFLVERE. CVM. HOC. PERTINEAT. NON. SOLVM AD URBIS. NOSTRÆ. SALVBKITATEM. SED ETIAM. AD. VTILITATEM. CLOACARVM. ABLVNDARVM.

Explicitis quæ ad ordinationem aquarum privati usus pertinebant, non ab re est quædam ex iis, quibus circumscribi saluberrimas constitutiones in ipso rei actu deprehendimus, exempli causa attingere. Ampliores quosdam calices quàm impetrati erant positos in plerisque castellis inveni, & ex iis aliquos ne signatos quidem. Quoties autem signatus calix excedit legitimam mensuram, ambitio procuratori, qui eum signavit, detegitur: cùm verò ne signatus quidem est, manifesta culpa omnium, maximè accipientis deprehenditur, deinde villici. In quibusdam cùm calices legitimæ mensuræ signati essent, statim amplioris moduli fistulæ subiectæ fuerunt: unde acciderat, ut aqua non per legitimum spacium coercita, sed per leves angustias expressa, facilè laxiorem in proximo fistulam impleret. Ideoque illud adhuc, quoties signatur calix, diligentæ adjiciendum est, ut fistulæ quoque proximæ per spacium, quod Senatusconsulto comprehensum diximus, signentur. Ita demum enim villicus, cùm scierit non aliter quàm signatas collocari debere, omni carebit excusatione. Circa collocandos quoque calices observari oportet, ut ad lineam ordinentur, nec alterius inferior calix, alterius superior ponatur. Inferior plus trahit, superior minus ducit: quia cursus aquæ ab inferiore rapitur. In quorundam fistulis ne calices quidem positi fuerunt: hæc fistulæ solutæ vocantur, & ut aquario libuit laxantur, vel coartantur. Adhuc illa aquariorum intolerabilis fraus est, *b* translata in novum possessorem aquæ foramen novum castello imponunt, vetus relinquunt, quo venalem extrahant aquam. In primis ergo hoc quoque emendandum curatori crediderim. Non enim solum ad ipsarum

a Aliàs EFFLVERE. *b* Aliàs translata i. n. p. aqua.

psarum aquarum custodiam, sed etiam ad castelli tutelam pertinet, quod subinde & sine causa foratum vitiat. Etiam ille aquariorum tollendus est reditus, quem vocant punctam. Longa ac diversa sunt spacia, per quæ fistulæ totâ meant Urbe, latentes sub silice. Has comperi per eum, qui appellabatur à punctis, passim *a* convulneratis omnibus in transitu *b* negotiatoribus, præbuisse peculiaribus fistulis aquam: quo efficiebatur, ut exiguus modus ad usus publicos proveniret. Quantum ex hoc modo aquæ sublatum sit, æstimo ex eo, quod aliquantum plumbi sublati ejusmodi ramis reductum est.

SUPEREST tutela ductuum, de quâ prius quàm dicere incipiam, pauca de familiâ, quæ hujus rei causa parata est, explicanda sunt. Familiæ sunt duæ, altera publica, altera Cæsaris. Publica antiquior, *c* quam ab Agrippâ Augusto relictam, & ab eo publicatam diximus. Habet homines circiter *d* c c x l. Cæsaris familiæ, quam Claudius cum aquas in Urbem perduceret constituit, numerus est c c c c l x. Utraque autem familia in aliquot ministeriorum species diducitur: villicos, *e* castellarios, curatores, silicarios, tectores, aliosque opifices. Ex his aliquos extra Urbem esse oportet ad ea quæ non sunt magnæ molitionis. Maturum tamen auxilium videntur exigere omnes in Urbe circa castellorum & munerum stationes, operaque quæ urgebunt, in primis ad subitos casus, ut ex compluribus regionibus, in quas necessitas incubuerit, converti possit præsidium aquarum abundantius. Tam amplum numerum utriusque familiæ solitum, ambitione aut negligentia præpositorum, in privata opera diduci, revocare ad aliquam disciplinam & publica ministeria, ita instituimus, ut pridie quid esset actura dictarem, & quid quâque die egisset actis comprehenderetur. Commoda publicæ familiæ ex Ærario dantur, quod impendium exoneratur vectigalium reditu

a Convulneratas. *b* Aliàs negotiationibus. *c* Ita legendum.

d Aliàs c c l x. *e* Aliàs castellanos.

ditu ad jus aquarum pertinentium. Ea constat *a* ex hortis ædificiisve, quæ sunt circa ductus, aut castella, aut mœnera, aut lacus, quem redditum propè sestertium *b* CCL milium, salientem, ac vagum, proximis verò temporibus in Domitiani loculos versum, justitia Divi Nervæ populo restituit, nostra sedulitas ad certam regulam redegit, ut constarent, quæ essent ad hoc vestigal pertinentia loca. Cæsaris familia ex fisco accipit commoda, unde & omne plumbum, & omnes impensæ ad ductus, & castella, & lacus pertinentes, *c* erogantur.

QUONIAM quæ videbantur ad familiam pertinere exposuimus, ad tutelam ductuum, sicut promiseramus *d* divertimus, rem enixiore curâ dignam, cum magnitudinis Romani Imperii id præcipuum sit indicium. Multa atque ampla opera subinde nascuntur, quibus antè succurri debet, quàm magno auxilio egere incipiant: pleraque tamen prudenti temperamento sustinenda sunt, quia non semper opus aut facere, aut ampliare quærentibus, credendum est. Ideoque non solum scientiâ peritorum, sed & proprio usu curator instructus esse debet, nec suæ tantum stationis architectis uti, sed plurium advocare non minus fidem quàm subtilitatem, ut æstimet quæ repræsentanda, quæ differenda sint: & rursus, quæ per redemptores effici debeant, & quæ per domesticos artifices. Nascuntur opera ferè ex his causis, nam aut vetustate corrumpuntur, aut impotentiam possessorum, aut vi tempestatum, aut culpâ malè facti operis, quod sæpius accidit in recentibus. Ferè aut vetustate, aut vi tempestatum partes ductuum laborant, quæ arcuationibus sustinentur, aut montium lateribus applicatæ sunt, & ex arcuationibus, eæque per flumen trajiciuntur. Idèd hæc opera sollicitâ festinatione explicanda sunt. Minus injuriæ subjacent subterranea, nec gelicidiis, nec caloribus exposita. *e* Vitia autem ejusmodi,

R

aut

a Aliàs ex olivetis, quæ. *b* Aliàs c c milium. *c* Aliàs erogabantur. *d* Aliàs divertimus. *e* Aliàs Vitia autem ejusmodi sunt, ut aut non interpellato, &c.

aut talia sunt, ut non interpellato cursu subveniatur eis, aut emendari nisi averſa non poſſint, ſicut ea quæ in ipſo alveo fieri neceſſe eſt. Hæc duplici ex cauſâ naſcuntur, aut limo concreſcente, qui interdum in cruſtam dureſcit, iterque aquæ coarctat: aut teſtorio, quod corrumpitur, unde ſunt manationes, quibus neceſſe eſt latera rivorum & ſubſtructiones vitari. Pilæ quoque ipſæ topho exſtructæ ſub tam magno onere labuntur. Reſci quæ circa alveos ſunt rivorum æſtate non debent, ne aquæ intermittatur uſus tempore quo præcipuè deſideratur: ſed vere, vel autumno, & maximâ cum feſtinatione, ita ut antè præparatis omnibus quàm pauciſſimis diebus rivi ceſſent. Neminem fugit per ſingulos ductus hoc eſſe faciendum, ne, ſi plures pariter avertantur, deſit aqua Civitati. Ea quæ non interpellato aquæ cursu effici debent, maximè ſtructurâ constant, quam ſuis temporibus & fidelem fieri oportet. Idoneum ſtructuræ tempus eſt à Kalendis Aprilibus in Kalendas Novembres, ita ut optimum ſit intermittere eam partem æſtatis, quæ nimiis caloribus incandescit: quia temperamento cœli opus eſt, ut ex humore commodè ſtructura combibat, ^a & in unitate corroboretur. Non minus ſol acrior quàm gelatio præcipit materiam: neque ullum opus diligentioſiorem poſcit curam, quàm quod aquæ obſtaturum eſt. Fides itaque ejus per ſingula, ſecundùm legem notam omnibus, ſed à paucis obſervatam, exigenda eſt. Illud nulli dubium eſſe crediderim, proximos ductus, id eſt, qui à VI miliario lapide quadrato conſiſtunt, maximè cuſtodiendos: quoniam & ampliffimi operis ſunt, & plures aquas ſinguli ſuſtinent, quos ſi neceſſe fuerit interrumpere, major pars aquarum Urbem Romam deſtituet. Remedia tamen ſunt, ut his difficultatibus inchoatus alveus excitetur ad libram deficientis. Alveus verò plumbatis canalibus, per ſpaciū interrupti ductus, ruruſ ^b contineatur. Porrò quoniam ferè omnes ſpecus per privatorum agros directi e-

rant,

^a Aliàs & ſiccitate corroboretur. ^b Aliàs continuatur: & continetur.

rant, & difficilis videbatur futuræ impensæ ^a præparatio, ut alicujus constitutione succurreretur, simul ne accessu ad reficiendos rivos redemptores à possessoribus prohiberentur, Senatusconsultum factum est, quod subjeci:

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. COSS. V. F. DE. RIVIS. SPECVBVS. FORNICIBVSQVE. IVLIAE. MARTIAE. APPIAE. TEPVLAE. ANONIS. REFICIENDIS. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. VT. CVM. IL. RIVI. FORNICES. QVOS. AVGVSTVS. CÆSAR. SE. REFECTVRVM. IMPENSA. SVA. POLLICITVS. SENATVI. EST. REFICERENTVR. EX. AGRIS. PRIVATORVM. TERRAM. LIMVM. LAPIDEM. TESTAM. ARENAM. LIGNA. CÆTERAQVE. QVIBVS. AD. EAM. REM. OPVS. ESSET. VNDE. QVÆQVE. EARVM. PROXIME. SINE. INIVRIA. PRIVATORVM. TOLLI. SVMI. PORTARI. POSSINT. VIRI. BONI. ARBITRATV. ÆSTIMATA. DARENTVR. TOLLERENTVR. SVMERENTVR. EXPORTARENTVR. ET. EAS. RES. OMNES. EXPORTANDAS. EARVMQVE. RERVM. REFICIENDARVM. CAUSA. QVOTIES. OPVS. ESSET. PER. AGROS. PRIVATORVM. SINE. INIVRIA. EORVM. ITINERA. ACTVS. PATERENT. DARENTVR.

Plerumque autem vitia oriuntur ex impotentiâ possessorum, qui pluribus modis rivos violant. Primum enim spacia, quæ circa ductus aquarum ex Senatusconsulto vacare debent, aut ædificiis, aut arboribus occupant. Arborea magis nocent, quarum radicibus & concamerationes & latera solvuntur: deinde vicinales vias, agrestesque per ipsas formas dirigunt: novissimè aditus ad tutelam præcludunt: quæ omnia Senatusconsulto, quod subjeci, provisâ sunt:

QVOD. Q. ÆLIVS. TVBERO. P. FABIVS. MAXIMVS. V. F. AQUARUM. QUÆ. IN. URBEM. VENIRENT. ITINERA. OCCUPARI. MONUMENTIS. ET. ÆDIFICIIS. ET. ARBORIBUS. CONSERI. Q. D. E. R. F. P. D. E. R. I. C. CUM. AD. REFICIENDOS. RIVOS. SPECUSQVE. PER. QUÆ. ET. OPERA. PÛBLICA.

R 2

COR:

^a Aliàs Preparatiõni alicujus, F. preparatio, ni alicujus.

CORRUMPUNTUR. PLACERE. CIRCA. FONTES. ET. FORNICES. ET. MUROS. ÚTRAQUE. EX. PARTE. VACUOS. CENTENOS. QUINOS. DENOS. PEDES. PATERE. ET. CIRCA. RIVOS. QUI. SUB. TERRA. ESSENT. ET. SPECUS. INTRA. ÚRBEM. CONTINENTIA. ÆDIFICIA. ÚTRAQUE. EX. PARTE. QUINOS. PEDES. VACUOS. RELINQUI. ITA. UT. NEQUE. MONUMENTUM. IN. IIS. LOCIS. NEQUE. ÆDIFICIUM. POST. HOC. TEMPUS. PONERE. NEQUE. CONSERERE. ARBORES. LICERET. SI. QUÆ. NUNC. ESSENT. ARBORES. INTRA. ID. SPACIUM. a EX-TIRPARENTUR. PRÆTERQUAM. SI. QUÆ. VILLÆ. CONTINENTES. ET. INCLUSÆ. ÆDIFICIIS. ESSENT. SI. QUIS. ADVERSUS. EA. COMMISERIT. IN. SINGULAS. RES. IN. DENA. MILIA. DAMNAS. ESSET. EX. QUIBUS. PARS. DIMIDIA. PRÆMIUM. ACCUSATORI. DARETUR. CUJUS. OPERA. MAXIME. CONVICTUS. ESSET. QUI. ADVERSUS. HOC. S. C. COMMISSET. PARS. ALTERA. MEDIA. IN. ÆRARIUM. REDIGERETUR. DEQUE. EA. RE. JUDICARENT. COGNOSCERENTQUE. CURATORES. AQUARUM.

Possêt hoc Senatusconsultum æquissimum videri, etiamsi ex Rei tantum publicæ utilitate ea spacia judicarentur, multo magis cum majores nostri, admirabili æquitate, ne ea quidem eriperent privatis, quæ ad modum publicum pertinebant. Sed cum aquas perducerent, si difficilius possessor in parte vendendâ fuerat, pro toto agro pecuniam intulerunt, ac post determinata necessaria loca, rursus eum agrum vendiderunt, ut in suis finibus proprium jus tam Res publica quam privata haberet. Plerique tamen non contenti occupasse fines, ipsis ductibus manus attulerunt per semitas solutas passim, & rursus jus aquarum impetratum habent, aquarii quantulâcunque beneficii occasione ad expugnandos nunc abutuntur. Quid porro fieret, si non universa ista diligentissimâ lege prohiberentur, pœnaque non mediocris contumacibus intentaretur? Quæ subscripti, hæc sunt verba legis :

T. QUIN-

* Aliàs EXCIDERENTUR.

T. QUINTIUS. CRISPINUS. COS. POPULUM. JURE. ROGAVIT. POPULUSQUE. JURE. SCIVIT. IN. FORO. PRO. ROSTRIS. a ÆDIS. DIVI. JULII. PO. RO. ET. JULIAS. TRIBUI. SERGIA. PRINCIPUM. FUT. PRO. b TRIBUS. SEX. L. F. VARRO. QUICUNQUE. POST. HANC. LEGEM. ROGATAM. RIVOS. SPECTUS. FORNICES. FISTULAS. CASTELLA. TUBULOS. LACUS. AQUARIUM. PUBLICARUM. QUÆ. AD. URBEM. DUCUNTUR. c EARUMVE. QUAM. SCIENS. DOLO. MALO. FORAVERIT. RUPERIT. FORARE. RUMPEREVE. CURAVERIT. PEJOREMVE. FECERIT. QUO. MINUS. EA. AQUA. d EARUMVE. QUÆ. IN. URBEM. ROMAM. IRE. CADERE. e FLUI. PERVENIRE. DUCI. POSSINT. QUOVE. MINUS. IN. URBE. ROMA. ET. IN. HIS. ÆDIFICIIS. QUÆ. URBI. CONTINENTIA. SUNT. ERUNT. IN. HISQUE. HORTIS. PRÆDIIS. LOCIS. QUORUM. HORTORIUM. PRÆDIORIUM. LOCORUM. DOMINIS. f POSSESSORIBUS. g V. F. AQUA. DATA. VEL. ADTRIBUTA. EST. VEL. ERIT. UT. SALIAT. DISTRIBUATUR. DIVIDATUR. IN. CASTELLA. LACUS. IMMITTATUR. IS. P. R. C. MILIA. DARE. DAMNAS. ESTO. ET. QUI. CLAM. QUID. EORUM. ITA. FECERIT. ID. OMNÈ. SARCIRE. REFICERE. RESTITUERE. ÆDIFICARE. PONERE. h ET. CELARE. DEMOLIRI. DAMNAS. ESTO. SINE. DOLO. MALO. ATQUE. ITA. OMNINO. UT. QUICUNQUE. CURATOR. AQUARUM. EST. ERIT. i SI. CURATOR. AQUARIUM. EST. VEL. ERIT. TUM. IS. PRÆTOR. QUI. INTER. CIVES. ET. PEREGRINOS. JUS. DICIT. MULCTAM. PIGNORIBUS. COACTO. COERCITO. EIQUE. CURATORI. AUT. SI. CURATOR. k NON. ERIT. TUM. EI. PRÆTORI. EO. NOMINE. COGERE. ET. COERCERE. MULCTÆ. DICENDÆ. SIVE. PIGNORIS. CAPIENDI. JUS. POTESTASQUE. ESTO. SI. QUID. EORUM. SERVUS. FECERIT. DOMINUS. EJUS. CEN-

R 3

* Vide Notas. b TRIBU Briff. c Aliàs absunt ista, EARUMVE. QUAM. d Aliàs EORUMVE. AQUÆ. e Alii FLUERE. f POSSESSORIBUSVE. AQUA. DATA. g non agnoscit Briffon. h Aliàs absunt ista, ET. CELARE. Sic Briff. i Briff. hæc omittit usque ad AUT. SI. k NEMO Briff.

CENTVM. MILIA. POPULO. DET. SI. QUIS. CIRCA.
 RIVOS. SPECUS. FORNICES. FISTULAS. TUBULOS.
 CASTELLA. LACUS. * AQUARUM. PUBLICARUM.
 QUA. AD. URBEM. ROMAM. DUCUNTUR. ET. DU-
 CENTUR. * TERMINATUS. STETERIT. * NEQUE
 QUIS. EO. LOCO. POST. HANC. LEGEM. ROGA-
 TAM. QUID. OPPONIT. MOLIT. OPSEPT. FIGIT.
 STATUIT. PONIT. COLLOCAT. ARAT. a SERIT-
 VE. VEL. IN. EUM. LOCUM. QUID. IMMITTIT.
 PRÆTERQUAM. EORUM. FACIENDORUM. REPO-
 NENDORUM. CAUSA. PRÆTERQUAM. QUIDEM.
 HAC. LEGE. LICEBIT. OPORTEBIT. QUI. ADVER-
 SUS. EA. QUID. FECERIT. ET. b ADVERSUS. EA.
 REPSEIT. EX. JUSSU. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM.
 OMNIBUS. ESTO. DAMNAS. UTIQUE. AT-
 QUE. UTI. ESSET. ESSEQUE. OPORTERET. SI. IS.
 ADVERSUS. HANC. LEGEM. RIVUM. SPECUM. RU-
 PISSET. FORASSETVE. QUIQUE. SPECUM. FORAS-
 SET. RUPISSETVE. QUO. MINUS. IN. EO. LOCO.
 PASCERE. HERBAM. FOENUM. SECARE. SENTES.
 VEPRES. CAPRIFICOS. CURATORES. AQUARUM.
 QUI. NUNC. SUNT. QUIQUE. ERUNT. CIRCA.
 FONTES. ET. FONTHUM. ET. MURORUM. CURAM.
 RIVOS. ET. SPECUS. TERMINATOS. ARBORES. VI-
 TES. VEPRES. SENTES. RIPÆ. MACERIA. SALICTA.
 HARUNDINETA. EXCIDANTUR. TOLLANTUR. EF-
 FODIANTUR. c EXCORTICENTUR. UTIQUE. RE-
 CTE. FACTUM. ESSE. VOLET. EOQUE. NOMINE.
 IIS. PIGNORIS. CAPTIO. d MULCTA. EDICL.
 OR. UTIQUE. ESTO. IDQUE. IIS. SINE. FRAUDE.
 SUA. FACERE. LICEAT. IUS. POTESTASQUE. ESTO.
 ... e QUO. MINUS. VITES. ARBORESQUE. VILLIS.
 ÆDIFICIIS. MACERIIISVE. INCLUSÆ. SINT. MACE-
 RIÆ. QUAS. CURATORES. AQUARUM. CAUSA. CO-
 GNITA. NE. DEMOLIRENTUR. DOMINIS. PERMI-
 SERUNT. QUIBUS. INSCRIPTA. INSCULPTAQUE.
 ESSENT. IPSORUM. QUI. PERMISSISSENT. CURATO-
 RUM. NOMINA. MANEANT. f EJUS. HAC. LEGE.
 NIHIL.

* Aliter hæc in aliis. Vide Notas. a Ita legendum. b ADVERSUS.
 EUM. SIREMPS. LEX. IUS. CAUSAQUE. OMNIUM. RERUM. OMNI-
 BUS. ESTO. UTIQUE. ESSET. c Aliàs ENCODICENTUR. d MUL-
 CTA. DICTIO. COERCITIOQUE. ESTO. Vide Notas. e Nihil hîc
 videtur deesse. f Ita legendum & hîc & proximo asterisco.

NIHIL. ABROGATUR. QUO. MINUS. EX. HIS. FON-
 TIBUS. RIVIS. SPECUBUS. FORNICIBUS. AQVIAM.
 HAURIRE. SUMERE. IIS. QUIBUSCUNQUE. CÛRA-
 TORES. AQUARUM. PERMISERUNT PRÆTERQVIAM
 ROTA. CALICE. MACHINA. LICEAT. DUM. NEQUE.
 PUTEUS. NEQUE. FORAMEN. NOVUM. FIAT. ^a E-
 JUS. HAC. LEGE. NIHIL. ABROGATUR.

Utilissimæ legis contemptores non negaverim dignos pœnâ
 quæ intenditur. Sed negligentiam longi temporis deceptos
 leniter revocari oportuit. Itaque sedulò laboravimus, ut,
 quantum in nobis fuit, etiam ignorarentur qui erraverant.
 His verò, qui admoniti ad indulgentiam Imperatoris decur-
 rerunt, possumus videri causa imperati beneficii fuisse: ^a in
 reliquo verò opto ne executio legis necessaria sit, cum offi-
 cii fidem etiam per offensas tueri præstet.

a Aliàs In reliquo verò opere executio n. f.

S E X T I
 J U L I I F R O N T I N I
 V. C.

C O M M E N T A R I I
 D E A Q U Æ D U C T I B U S R O M Æ .
 F I N I S .

LEGES SIVE CONSTITUTIONES
IMPERIALES
DE AQUÆDUCTIBUS
TAM ROMÆ VETERIS QUAM
NOVÆ, URBIS SCILICET CON-
STANTINOPOLITANÆ.

IMP. CONSTANTINUS A. AD
MAXIMILIANUM COS.

AQUARUM possessores, per quorum fines formarum
meatus transeunt, ab extraordinariis a oneribus vo-
luntatis esse immunes, ut eorum opera aquarum du-
ctus sordibus oppleti mudentur, nec ad aliud super-
inaitia rei onus hisdem possessoribus adinendis; ne circa res
alias occupati repurgium formarum facere non curent. Quod
si neglexerint, amissione possessionum multabuntur. Nam si-
scus ejus pradium obtinebit, cujus negligentia perniciem for-
mae congesserit. Præterea scire eos oportet, per quorum præ-
dia ductus comitat, ut dextrâ lavâque de ipsis formis quin-
decim pedibus intermissis arbores habeant: observante tuo offi-
cio, ut si quo tempore pullulaverint, excidantur; ne earum
radices fabricam forma corrumpant. Dat. xv. Kal. Jun.
b Gallicano & Symmacho COSS.

IMPPP. VALENTINIANUS, VALENS,
ET GRATIANUS AAA. FORTUNA-
TIANO C.R.P.

AQUÆDUCTUS, qui Dafnensi palatio usum aqua præ-
stat, quorundam aviditate tenuatur adpotis majoribus fi-
stulis,

a Muneribus. b ANNO URBIS CONDITE CMLXXII. CHRISTI
CCCXXI.

stulis, quàm ex Imperiali largitate meruerunt. Consensu igitur omnium in tribus locis conceptacula reparentur, & singulorum nomina, modusque servandus tabulis adscribatur: Et si ultra licitum aliquem usurpare constiterit, per singulos obolos libra unius auri dispendiis ingravetur: Et si tenore Sacri rescripti aliquis certum modum aquæ meruisse noscetur, non prius eidem accipiendi potestas aliquatenus tribuatur, nisi adito Rectore ex ipso conceptaculo quantitatem, quam meruit, possit adipisci. Dat. III. Kal. Novemb. Antiochia, a Valentiniano N. P. & Victore COSS.

IMPPP. GRATIANUS, VALENTINIANUS,
ET THEODOSIUS AAA. CLEAR-
CHO P. V.

SUMMAS quidem domus si lavacris lautioribus presententur, binas non amplius aquæ uncias, aut, si hoc amplius exegerit ratio dignitatis, supra ternas neutique possidere: mediocres verò & inferioris meriti domus singulis & semis contentas esse decernimus. Si tamen huiuscemodi balneas easdem habere claruerit, ceteros verò, qui mansionum spatio angustiore sustentantur, ad mediæ uncie usum tantum gaudere precipimus: neque obreptionem cuiquam patere: ita ut quod tibi paret officium, sex librarum auri multâ feriatur, nisi prodiderit usurpantes: & is, qui fefellit, careat impetrato. Dat. x. Kal. Jul. Constantinopoli, b Antonio & Syagrio COSS.

IIDEM AAA. CYNEGIO PP.

AD portus & aqueductus instaurationem, omnes certatim, factâ operarum conlatione, instare debent: neque aliquis ab huiuscemodi consortio dignitatis privilegiis excusari. Dat. xv. Kal. Februar. Constantinopoli, c Richomere & Clearcho COSS.

R 5

IMPPP.

a ANNO V. C. c̄c̄c̄xxii. CHRISTI c̄c̄c̄lxxi. b ANNO V. C. c̄c̄c̄xxv. CHRISTI c̄c̄c̄lxxxiv. c ANNO V. C. c̄c̄c̄c̄xxvii. CHRISTI c̄c̄c̄lxxxvi.

IMPPP. VALENTINIANUS, THEODOSIUS,
ET ARCADIUS AAA. PANCRATIO P. V.

SI quis de cetero vetiti furoris audaciâ florentissimæ Urbis commoda voluerit mutilare, aquam ad suum fundum ex aqueductu publico derivando, sciat eundem fundum fscalis tituli proscriptione signatum privatis rebus nostris adgregandum. Dat. VIII. a Constantinopoli, Timasio & Promoto Coss.

IIDEM AAA ALBINO V. P. ROM.

Eos, qui aquæ copiam vel olim vel nunc per nostra indulta mernerunt, ejus usum aut ex castellis, aut ipsis formis jubemus elicere, neque earum fistularum, quas marrices vocant, cursum ac soliditatem adtentare. Dat. v. Kal. Septemb. b Rgma, Timasio & Promoto Coss.

IMPP. ARCADIUS, ET HONORIUS

AA. AD AFRICANUM P. V.

QUICUMQUE ex aqueductu magis quàm ex castellis aqua usum putaverit derivandum, etiam id, quod prius jure beneficii fuerat consecutus, amittat. In eum verò pro conditione persona conveniet severissimo supplicio vindicari, qui adversus statuta hujus Sacri oraculi avide cupiditatis noluerit frena cohibere, ut privatis indulti meatus mensura famuletur. Dat. PP. IV. Kal. Jun. c Constantinopoli, Olybrio & Probino Coss.

IIDEM AA. ASTERIO COM. OR.

USUM aqua veterem longoque dominio constitutum singulis civibus manere censemus, nec ullâ novatione turbari: ita
tamen,

a ANNO V. C. clxxlii. CHRISTI cccxci. b ANNO V. C. clxxlii.
CHRISTI cccxci. c ANNO V. C. clxxlviii. CHRISTI cccxvii.

tamen, ut quantitate singuli, quam veteri licentiâ percipiunt, more usque in presentem diem perdurante percipiant: mansurâ pœnâ in eos, qui ad inrigationes agrorum, ^a vel hortorum delicias; furtivis aquarum meatibus abutuntur. Dat. Kal. Novemb. ^b Casario & Attico Coss.

IIDEM AA. MESSALÆ PP.

Ex formâ, cui nomen Augusta est, que in Campania sumptu publico reparata est, nihil privatim singulorum usurpatio presumat, neque cuiquam posthac derivande aque copia tribuatur. Si quis autem meatum aquæ ausus fuerit avertere, quinque libras auri arario nostro inferre cogatur. Quidquid etiam ob eam fraudem ex rescripto fuerit elicutum, vel qualibet arte tentatum, irritum habeatur. Dat. v. Kal. Ianuar. ^c Med. Theodoro v. c. Coss.

IIDEM AA. AD FLAVIANUM P. V.

NE quis Claudiam, interruptis forma lateribus atque perfossis, sibi fraude ^d elicita existimet vindicandam. Si quis contra fecerit, earum protinûs adium & locorum amissione multetur. Officium præterea, cujus ad sollicitudinem operis hujus custodia pertinebit, hâc pœnâ constringimus: ut tot librarum auri inlacione multetur, quod uncias ^e Claudia nostra cohibentiâ ejus usurpatas fuisse constituerit. Dat. vi. Id. Novemb. ^f Med. Stilicone & Aureliano Coss.

IMPP. THEODOSIUS ET VALENTI-
NIANUS AA. †***

SI quis per Divinam liberalitatem meruerit jus aquæ, non Viris Clarissimis Rectoribus provinciarum, sed tuæ præcellen-

* Legendum vel hortorum, deliciis furtivis aquarum m. a. Vide Notas. ^b ANNO V. C. c̄l̄cl. CHRISTI cccxcix. ^c ANNO V. C. c̄l̄clii. CHRISTI cccci. ^d licitâ vel elicutum. ^e Legendum Claudia nostra communitâ ejus, &c. Vide Notas. ^f ANNO V. C. c̄l̄cliii. CHRISTI ccccii. † CYRO P. P.

cellentissima sedi *Celestes apices intimare debbit*: condemnatione contra illum, qui preces moderatoribus insinuare conatur, quinquaginta librarum auri, & contra universos administratores, qui rescriptum per subreptionem elicatum suscipere moliantur, proponendâ: apparitoribus nihilominus eorundem Virorum Clarissimorum provincia moderatorum, animadversionibus pro vigore tui culminis subjugandis: & amplissima tuâ sede dispositurâ, quid in publicis therms, quid in nymphæis pro abundantia civium conveniat deputari, quid his personis, quibus nostra Serenitas indulset, ex aquâ superflua debeat impertiri. ***

IIDEM AA. †***

OMNIS servitus aqueductus Hadriani, sive domorum, sive possessionum, sive suburbanorum, sive balnearum, vel per Divinos affatus intimatos in quolibet iudicio, vel per usurpationem impertitos, penitus exprobrecur. Maluimus etenim predictum aqueductum nostri palatii publicarum thermarum ac nymphæorum commoditatibus inservire. Et decernimus hanc dispositionem modis omnibus in posterum servari: nemini licentiâ tribuendâ ab eodem aqueductu precibus oblatis usum aqua petere, vel eum audere perforare: scientibus his, qui quâlibet ratione putaverint ad huiusmodi a emolumentum accedere, vel officio, si ausus fuerit instruere, vel minùs instructis precibus parère, centena pondo auri multa nomine fiscalibus rationibus se esse inlaturos. Super his sancimus sulcum publicum aquarum nullis intra decem pedes arboribus coartari, sed ex utroque latere decempedale spatium integrum inlibatumque servari. Præterea de plumbeis fistulis ducentibus ad thermas, quæ Achilleæ nuncupantur, quas ^b providentiæ tuæ magnificentia factas fuisse cognovimus, eandem formam servari censemus. Etenim memoratas fistulas therms tantum & nymphæis, quibus eminentia tua deputaverit,

† CYRO P. P. a molimen, vide Notas. ^b Providentiâ magnificentia, melius forè providentiæ tuæ munificentia.

volumus inferuire: facultate præbendâ tuâ sublimitatis appari-
toribus circumcundi sine formidine domus, suburbana bal-
nea ad requirendum, ne qua deceptio, vel suppressio, vel insidia
contra publicam utilitatem à quoquam penitus adiententur.
Dat. ***

IIDEM AA. †***

AD reparationem aqueductus hujus almae Urbis omnia ve-
tigalia, qua colligi possunt ex universis ^a calculis hujus inchy-
tae Urbis, & ex operariis, qui ^b Zizaceni dicuntur, ad refe-
ctionem ejusdem aqueductus procedere: illo videlicet observan-
do, ut nemo eorum, qui jus aquae possident, quâcumque descri-
ptione sustineat. Nam execrabile videtur domos hujus al-
mae Urbis aquam habere vanalem. ***

IMP. ZENO A. †***

HAC lege sancimus, ut si quis amplissimam praefecturam
gubernans, aurum aqueductui deputatum ad alterum quodli-
bet opus, non aqueductibus vel aqua publica competens, ex-
struendum, vel curandum putaverit convertendum: de suis
facultatibus eandem summam aqueductus titulo repensare co-
gatur. Separatus verò arcarius aurum suscipiat gloriosissimo-
rum Consulium liberalitate, vel ex aliis titulis ad aquas publi-
cas pertinentibus collectum, vel postea colligendum. ***

IDEM A. *PORATIO.

DILIGENTER investigari decernimus, qui publici ab initio
fontes, vel cum essent ab initio privati, postquam publicè usum
praebuerunt, ad privatorum usum conversi sunt, sive Sacris api-
cibus per subreptionem impetratis, ac multo amplius si auctoritate
inlicitâ, nec appetito colore Sacri oraculi, hujusmodi aliquid
per tentatum fuisse dignoscitur: ut jus suum regia civitati resti-
tuatur, & quod publicum fuit aliquando, minimè sit privatum,
sed ad communes usus recurrat: Sacris oraculis, vel pragma-
ticis

† EUTHYCHIANO P. P. ab Varietatem lectionis, & quomodo legendum,
vide in Notis. † ADAMANTIO P. V. *PORATIO.

*ticis sanctionibus adversus commoditatem Urbis quibusdam in-
pertitis, jure cassandis: nec longi temporis prescriptione ad cir-
cumscribenda civitatis jura profuturâ. ****

IDEM A. PONTIO.

DECERNIMUS, ne quid à quâcumque personâ qualibet dignitate præditâ contra ^a munuscularios aquaeductus, vel fontes publicos, qui ad aquaeductus confluunt, pertentetur. Sed & si quis clam vel palam auctoritate confusus de iisdem ^b paralogiis, vel fontibus aquam transduxerit, vel clandestinis insiduis fortè subripuerit publicis aquaeductibus; eam restituere compellatur. Hoc etiam precipimus, ne in posterum à quolibet juxta eosdem aquaeductus plantari qualescumque arbores possint, ne ex stirpibus labefactentur parietes aquaeductus, quod antiquis etiam Constitutionibus interdictum esse dignoscitur: scientibus universis, quod in posterum super hujusmodi commissis suburbanum, vel prædium, vel balneum, vel aqua mola, vel hortus, ad cujus usum aqua publica fuerit derivata: vel si quid ex his juxta aquaeductum positum ad eum pertinet, qui plantavit arbores aquaeductibus noxias, ad quemcumque pertineat locum; vel hominem, vel domum, proscriptionis titulo subjacebit, & fisci juribus vindicetur: nulli super hujusmodi pœna nec per Sacros apices venia tribuenda. Universos autem aquarios, vel aquarum custodes, quos hydrophylacas nominant, qui omnium aquaeductuum hujus regie Urbis custodes deputati sunt, singulis manibus eorum felici nomine Pietatis nostra impressi signari decernimus, ut hujusmodi adnotatione manifesti sint omnibus; nec à procuratoribus domorum, vel quolibet alio ad usus alios avellantur, vel angariarum, vel operarum nomine teneantur. Quod si quem ex iisdem aquariis mori contigerit, eum nihilominus qui in locum defuncti subrogatur, signo eodem notari precipimus: ut militia quodammodo sociati, excubiis aqua custodienda incessanter inbareant, nec muneribus aliis occupentur. ***

IMP.

^a Vide Notas. ^b paragogiis.

IMP. JUSTINIANUS A. * SERVO P. P.

DIVINAM dispositionem ab inclyte recordationis Principe Theodosio super his, qui aquam sibi de publicis aquæductibus seu fontibus præberi desiderant, promulgatam, hac etiam lege in suâ firmitate durare sancimus, quatenus nemo vel in hac sacratissimâ Civitate, vel in provinciis, sine Divinis apicibus de Sacro epistolarum scrinio more solito edendis, & iudicio tue celsitudinis, vel aliis, quorum interest, intimatis vel intimandis, aquam de publico aquæductu seu fonte trahere permittatur: his quicumque iussa nostra violaverit, seu violare concesserit, denarum librarum auri condemnatione, aliâque gravissimâ indignatione feriendis.

FORMULA COMITIVÆ FORMARUM URBIS:

AUCTORE

MAGNO AURELIO CASSIODORO

V. C.

QUAMVIS Romuleæ fabricæ conlata sibi vix possint præcipue reperiri (quia totum id admiratione noscitur exquisitum, quod ibi cernitur esse fundatum) tamen interesse arbitramur, quod utilitas necessaria gratificat, & quod pulchritudinis tantum causa commendat. Trajani forum vel sub assiduitate videre miraculum est. Capitolia celsa conscendere, hoc est, humana ingenia superata vidisse. Sed numquid per ea vivitur, aut corporis salus aliquâ inde delectatione recreatur? In formis autem Romanis utrumq; præcipuum est, ut fabrica sit mirabilis, & aquarum salubritas singularis. Quòd enim illuc flumina quasi constructis montibus perducuntur, naturales credas abveos soliditates saxorum: quando tantus impetus fluminis, tot sæculis firmiter potuit sustineri. Cavati montes plerumque subruunt, meatus torrentium dissipantur, & opus illud veterum non destruitur, si industriâ suffragante servetur. Respicimus certè, aquarum quantum Romanis mœnibus præstat

ORNA-

ornatum. Nam thermarum illa pulchritudo quidesset, si dulcissima quaedam aquora non haberet? Currit aqua Virgo sub delectatione purissimâ, quæ ideo sic appellata creditur, quod nullis sordibus polluitur: nam cum alia pluviarum nimietate terrenâ commixtione violentur, hæc aërem perpetuò serenum purissimè labens unda mentitur. Quis possit talia sermonibus idoneis explicare? Claudiam per tantam fastigii molem sic ad Aventini caput esse perductam, ut cum ibi ex alto lapsa ceciderit, cacumen illud excelsum quasi imam vallem inrigare videatur. Ægyptius Nilus certis temporibus crescens per campos jacentes superducto diluvio aëre sereno turbulentus exæstuat: sed quanto pulchrius est, Claudiam Romanam per tot siccas montium summitates lavacris ac domibus liquores purissimos, fistularum uberibus emisisse? & ita equaliter fluere, ut numquam se possit desiderata subducere? Ille enim dum recedit, limus est: dum venit insperatè, diluvium. Quis ergo famosum Nilum Orbis nostræ fluminibus non æstimet esse superatum, quando ille incolas suos aut veniendo terret, aut recedendo destituit? Verum hæc non superflua commemorazione narravimus, ut possis advertere, qualis à te diligentia perquiratur, cui pulchritudo tanta committitur. Quæ de re per Indictionem illam, Comitivam tibi formarum sub magnâ deliberatione credidimus: ut summo studio nitaris efficere, quod tantis ac talibus rebus videris expedire. In primis noxias arbores, quæ inferunt fabricarum ruinas, dum sunt quidam moenium importabiles arietes, censemus radicitus amputari: quia nulla læsio remouetur, cujus origo non tollitur. Si quid autem consciente senio fuerit demolitum, pervigili celeritate reparatur: ne crescente defectu augeatur nobis causa dispendii. Ductus aquæ fortuna tua est, dum incolumis eris, si illa solidaveris: tantumque apud nos proficis, quantum te illi studuisse probaveris. Agat ergo peritia fidesque tua, ut & constructio fabricæ inlibata permaneat, & aqua distributio nullâ se custodum venalitate subducatur.